

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Resocializace dítěte v kontextu rozvodu rodičů

Bc. Markéta Janečková

Diplomová práce

2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Markéta Janečková**
Osobní číslo: **H19294**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Resocializace dítěte v kontextu rozvodu rodičů**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Práce se bude zabývat procesem resocializace dítěte v průběhu rozvodu, následnou porozvodovou péčí se snahou o minimalizaci následků rozvodu na dítě a důrazem na předcházení sociálně patologických jevů, ke kterým může dítě z takto rozvráceného rodinného prostředí tihnout. Cílem je prozkoumat a popsat rizika, kterým je dítě i rodič v tomto období vystaveno a také zjistit, jaké metody jsou pro správnou resocializaci dítěte v rozvodovém řízení správné a na jaké varovné signály dát zřetel. Popsala bych zde doporučení odborníků a také zkušenosti rodičů, jak by správně mělo probíhat znovu-začlenění do nového rodinného zázemí, které je rozvrácené rozvodem. Teoretická část bude podložena výzkumy a poznatky z literatury a zaměřená na vymezení základních teorií i pojmů. V praktické části práce využiji kvalitativní výzkumný design a pro získání dat bude zvolen polostrukturovaný rozhovor, kde výzkumným souborem budou dospělé osoby: rozvedení rodiče a také odborníci (např. psycholog, manželský poradce, pracovník OSPOD). Popsané a zjištěné údaje z výzkumu mohou posloužit jako doporučení, které mohou rodiče využít, pokud je jejich dítě ohroženo tímto druhem stresu. V práci obsažené poznatky mohou také varovat před tím, co rozvod může v dítěti zakořenit a způsobit.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
- BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozoádejí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Přeložil Abigail KOZLÍKOVÁ. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-843-2.
- COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. V Praze: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.
- EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3.
- NOVÁK, Tomáš. *NeOmylný znalec z psychologie v péči o děti po rozvodu: chyby soudních znalců z psychologie ve sporech o děti, aneb, laik se diví, odborník žasne a znalec odkazuje na své kulaté razítko*. V Brně: Doplněk, 2019. ISBN 978-80-7239-342-8.
- NOVÁK, Tomáš a Bohumila PRŮCHOVÁ. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Grada Publishing, 2005. ISBN 978-80-247-1449-3.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.
- WILLIAMS-OWENS, Wanda. *The Behavioral Effects Divorce Can Have on Children* [online]. The Graduate Center, City University of New York, 2017. Dostupné z: https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2314/

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Marcela Ehlová, Ph.D.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce:

31. března 2020

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2021

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlášení autora

Práci s názvem Resocializace dítěte v kontextu rozvodu rodičů jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 20. 4. 2021

Bc. Markéta Janečková

Poděkování:

Velké díky patří vedoucí diplomové práce PhDr. Marcele Ehlové, PhD., za její vstřícnost, čas a cenné rady. Děkuji i respondentům za pomoc a ochotu se podílet na této práci navzdory komplikacím. V neposlední řadě patří díky mojí rodině a nejbližším, kteří mi byli oporou během tvorby práce, neboť vždy jsem se na ně mohla obrátit.

ANOTACE

Diplomová práce se zaměřuje na proces resocializace dítěte v průběhu rozvodu a v následné porozvodové situaci se snahou o minimalizaci následků rozvodu na dítě a se snahou předcházet nežádoucím jevům. Cílem je prozkoumat a popsat rizika, kterým jsou děti i pečující rodiče v tomto období vystaveni, a také zjistit, jaké metody jsou pro správnou resocializaci dítěte v kontextu rozvodu vhodné a jak tento jev specificky probíhá v praxi. Teoretická část popisuje výchozí teorie vztahující se nejen k rozvodu s nezletilým dítětem, ale i k úloze rodičů a blízkých osob při rozvodu. Objasněna je zde také aplikace pojmu resocializace v kontextu rozvodu. V neposlední řadě se práce věnuje odborné intervenci a popisu jejího různorodého zaměření. V praktické části byly vedeny polostrukturované rozhovory s rozvedenými rodiči a s odborníky. Obě skupiny vzájemně doplní mozaiku této problematiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

rozvod, rodiče, projevy rozvodu, resocializace, dítě, vliv rozvodu, intervence

TITLE

Resocialization of the child in the context of parental divorce

ANOTTATION

The diploma thesis focuses on the process of resocialization of a child during divorce and in the subsequent post-divorce situation with a focus to minimizing the consequences of divorce on the child and with an effort to prevent undesirable phenomena. The aim is to examine and describe the risks to which the child and the caring parent are exposed during this period, and also to find out what methods are suitable for the proper resocialization of the child in the context of divorce and how this phenomenon specifically takes place. The theoretical part describes the basic theories related not only to divorce with a minor child, but also the role of parents and loved ones in divorce. The application of the concept of resocialization in the context of divorce is also clarified here. Last but not least, the work deals with professional intervention and a description of its focus. In the practical part, semi-structured interviews were conducted with divorced parents and experts. Both groups complement each other in the mosaic of this issue.

KEYWORDS

divorce, parents, manifestations of divorce, resocialization, child, effect of divorce, intervention

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 Rozvod.....	11
1.1 Rozvod jako běžný jev dnešní doby.....	11
1.2 Psychický proces rozvodu.....	12
1.3 Rozvod manželů s nezletilým dítětem.....	15
2 Dítě a rozvod.....	17
2.1 Potřeby dětí.....	17
2.2 Možné reakce dětí a vliv rozvodu.....	19
2.3 Specifika vnímání rozvodu v souvislosti s věkem a pohlavím dítěte.....	22
2.3.1 Věk dítěte.....	23
2.3.2 Pohlaví dítěte.....	25
3 Resocializace dítěte v kontextu rozvodu.....	27
3.1 Resocializace.....	27
3.1.1 Aplikace pojmu na rozvodovou a porozvodovou situaci.....	28
3.1.2 Schopnost adaptace.....	30
3.2 Rodič a blízké osoby jako průvodci.....	32
3.3 Žádoucí metody v procesu resocializace dítěte.....	33
3.4 Nežádoucí metody v procesu resocializace dítěte.....	36
4 Odborná pomocná intervence.....	39
4.1 Pracovník sociálně-právní ochrany dítěte.....	40
4.2 Rodinná mediace.....	42
4.3 Psycholog.....	44
4.4 Manželské poradenství: pracovníci poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy.....	45
4.5 Jiná pomocná intervence.....	46

PRAKTICKÁ ČÁST	48
5 Metodologie výzkumného šetření	48
5.1 Cíl výzkumu	48
5.2 Výzkumné otázky a tazatelské oblasti	48
5.3 Metodologický přístup a metoda sběru dat	49
5.4 Charakteristika výzkumného souboru	50
5.5 Realizace výzkumného šetření	51
6 Analýza a interpretace dat	53
6.1 Výpovědi rozvedených rodičů	53
6.1.1 Specifika rozvodů a jejich klima	53
6.2.2 Komunikace mezi rodiči	54
6.2.3 Nastavení vzájemných vztahů s dítětem	55
6.2.4 Změny v souvislosti s rozvodem a další náročné situace v tomto období	56
6.2.5 Informovanost a participace dítěte	58
6.2.6 Vliv rozvodu a reakce dítěte	59
6.2.7 Angažovanost širšího okolí	61
6.2.8 Úloha odborníků	62
6.2.9 Strategie zvládnání situace, přesvědčení rodiče a doporučení	63
6.3 Výpovědi profesionálů angažujících se v rozvodech	64
6.3.1 Reakce dětí	64
6.3.2 Komunikace a vzájemné vztahy rozvádějících a jejich dětí	65
6.3.3 Upozornění a doporučení	66
6.4 Závěry výzkumu	67
ZÁVĚR	74
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	77
PŘÍLOHY	82

ÚVOD

Vzhledem k tomu, že v současné době každý zná alespoň jednoho rozvedeného člověka ve svém okolí a v České republice tento jev není tabuizován, jako před několika desítkami let, se zde každému z nás názorně promítá skutečnost, že rozvody jsou jedním ze znaků dnešní moderní společnosti, a mimo jiné i projevované svobody, ve snaze odpoutat se od nefunkčních vztahů. Společně s odbouráním pochybností o tomto tématu veřejně diskutovat otevřeně přichází i řada uvědomělých prací, které se snaží rozebrat, proč tu rozvod máme, jaké má dopady, jaké nese stigma, výzvy a jak citelně zasahuje do života nejen dospělých, ale i dětí, které si rozvodem rodičů procházejí. Některé práce nám dokonce podávají náhled, jak dítě rozvod vnímá i v dospělosti. Tyto práce podávají velkou výpovědní hodnotu i pro moji práci, nicméně je třeba se taktéž zaměřit především na oblast zdravého rozvoje dětí v těchto rozvádějících se vztazích, a to neméně tak, co je třeba skutečně dělat a nedělat, aby dítě nebylo natolik ohroženo destrukcí končícího vztahu rodičů. Ať už si to totiž uvědomujeme, nebo ne, tak dětská psychika je daleko křehčí než ta dospělá. Z toho, že rozvod je krizí, vychází mnoho příruček a knih. Radí rozvádějícím se, jak se mají s koncem manželství vyrovnat, ale na druhou stranu jen velmi málo upozorňují a popisují, jak se s tím má vyrovnat dítě, přičemž toto téma povětšinou zahrnuje jen okrajovou část těchto prací. Stejně tak pojem resocializace se jen ve zmínkách objevuje v souvislosti s rozvodem, a tak se přímo nabízí tato témata propojit.

Teoretická část mojí diplomové práce je diferenciována do čtyř kapitol. První kapitoly jsou zvoleny tematicky tak, aby čtenáře uvedly do souvislostí, které v druhé polovině teoretické části přináší propojení se samotným pojmem resocializace. V první kapitole je rozebrán pojem rozvod jako běžný jev v moderní společnosti, který je vnímán jak pozitivně, tak i negativně, definován je zde i psychický proces rozvodu, kterému jsou rozvádějící se manželé vystaveni, a také je zde popsána situace, při níž je do rozvodu zainteresován potomek rozvádějících se. Druhá kapitola zpracovává téma rozvodu s ohledem na roli dítěte. Zahrnutý jsou zde například potřeby dětí, které je zásadní uspokojovat, a také možné reakce dětí na rozvod a jeho vliv. Část této kapitoly obsahuje i specifika ve vnímání a reakcích na rozvod v souvislosti s věkem a pohlavím.

Následující kapitola se věnuje definici resocializace a snaze aplikovat tento pojem na rozvodovou a porozvodovou situaci. Zmínila jsem zde i schopnost adaptace, která resocializaci i rozvod velmi úzce doprovází, a také klíčovou úlohu rodičů a blízkých osob.

Krátce jsou zde popsány i praktické poznatky, které mohou situaci dítěte v rozvodu zhoršit a jsou nežádoucí, ale i zlepšit a jsou naopak v procesu žádoucí. Práce se soustřeďuje také na poznání možností odborné intervence. Popisu pomoci, kterou lze z mnoha úhlů vnímat jako primární i sekundární, je věnována konkrétně celá čtvrtá kapitola, ve které lze najít například zmínku o manželském poradenství, rodinné mediaci, sociálně-právní ochraně dětí a o psychologické pomoci v souvislosti s rozvodem.

Dále následuje praktická část, která je založena na kvalitativním výzkumném šetření, které bylo provedeno s pomocí hloubkových rozhovorů. Výzkumná část je zaměřena především na praktické poznatky, zkušenosti a osobní stanoviska rozvedených rodičů, jejichž dítě v průběhu rozvodu nenabývalo zletilosti. Cílem je zjistit, jak probíhá proces resocializace dítěte v průběhu rozvodu a v následné porozvodové situaci v praxi. Ve výchozí části výzkumu je věnována pozornost také odborníkům, kteří s rodiči a dětmi při rozvodu přichází do kontaktu a jejichž profesní kariérou prošlo mnoho rodin. Shrnuté závěry a celý průběh realizace rozhovorů včetně interpretace a analýzy jsou zaznamenány v páté a šesté kapitole práce.

Základní motivace téma zpracovat vychází z vlastního zájmu a zkušenosti. Mně samotné, stejně jako mnoha dalším dětem situace rozvodu rodičů totiž není cizí a osobně bych ráda vyjádřila potřebu se nad tématem odborně pozastavit, a proto jsem na resocializaci dítěte v kontextu rozvodu založila téma méj diplomové práce. K práci v zásadě přistupuji se snahou, s pokorou a s pochopením.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rozvod

Život člověka je tvořen mnoha radostmi, ale stejně tak je jedinec v průběhu své existence v nemalé míře vystaven mnoha těžkostem, které se mu staví do cesty, a je tak neustále konfrontován s vlastní schopností se s překážkami vypořádat. Některé jsou lehce překonatelné, jiné jen velmi obtížně a jsou komplikované, někdy si dokonce na základě tohoto střetu může nést člověk následky a jindy zase ponaučení. Ať už je rozmanitost životních ran jakákoliv, tak ve výsledku záleží ve velké míře na přístupu k nim, na přesvědčeních, opatrných krocích, blízkém okolí, odolnosti a možnosti se znovu přizpůsobit. Jednou z nejnáročnějších životních situací, kterou mnoho lidí pocítilo a zažilo, jak z pozice rodiče, tak i dítěte, byl rozvod.

Rozvod je výchozím tématem celé práce. Chceme-li se zabývat a pochopit v konečném důsledku resocializaci dítěte v kontextu rozvodu, tak je třeba si definovat pojem samotného rozvodu a nastínit základní teoretická fakta, která hrají v tomto procesu dost důležitou roli, kterou je potřeba si předem uvědomit. Není v mých možnostech ani záměrech popsat zde problematiku rozvodu z hlediska příčin a následků rozvádějících, včetně konkrétních právních kroků, které k rozvodu vedou. To zcela jistě zaznamenávají jiné práce detailněji, ale mým stěžejním úkolem je představit fakt, že rozvod je zátěžová situace, která se netýká pouze rodičů v rozvodu, ale i jejich dětí. Nutné je nejen v tomto ohledu rozebrat pojem samotného rozvodu, který se mi zdá neopomenutelný pro konstruktivní obraz celé této komplikované skutečnosti.

1.1 Rozvod jako běžný jev dnešní doby

Počet rozvodů za poslední půl století prudce stoupá. Jen v České republice můžeme dle statistik evidovat jejich nárůst. Abychom si udělali jasnou představu, tak jen za poslední rok se dle statistik uveřejněných na podzim roku 2020 uskutečnilo 24 141 rozvodů.¹

Není třeba snad ani dodávat, že v současné globální společnosti je rozvod na rozdíl od minulosti nestigmatizovaný a netabuizovaný. Ve své podstatě to je běžný jev, který bývá dokonce považován za normu i mnoha odborníky, zvláště na základě rozšířenosti tohoto

¹ ČSÚ, 2019. *Statistická ročenka České republiky 2020* [online]. ČSÚ, zveřejněno dne: 30. 11. [cit. 1. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo-1wi8z68bpg>

společenského jevu. O to více je ale z mého pohledu třeba dbát na to, aby tento úzus nebyl brán na lehkou váhu především ve vztahu k osobnosti člověka.

Rozvod na základě mnoha pohledů lze však i přes tyto soudobé normy a eskalace, co se týče množství, řadit k jevům sociální patologie, protože má četné sporné charakteristiky, které budou v průběhu textu zcela osvětleny. Z jiné strany je také důležité zmínit, že rozvod je považován za sanační opatření, které má zamezit nesouladu a konfliktům mezi manželi a umožňuje ukončit neradostné spolužití.² Problém je, že žádané pozitivní změny se však ne vždy uskuteční a může dojít k frustraci. Rozvod z mého pohledu je zkrátka životní krok, který je v mnoha ohledech vnímán jako negativní jev, protože sebou nese řadu nepříjemností nejen pro rozvádějící se, ale i pro jejich rodiny. Může pronikat i do pracovní výkonnosti jednotlivců a do mezilidských vztahů. Pravdou ovšem je, že rozvod je mnohdy východisko pro mnoho nešťastně sezdáných párů a jejich blízké, a to především hlavně pro potomky, pokud jsou rozvádějící se zároveň i rodiči. Rozvod je konečné a krajní řešení, kterým je možné předpokládat a dosáhnout také odpoutání se od strádání, krutosti a nepřátelství.

Paradoxně toto přijetí rozvodu jako pozitivního jevu však nemění nic na tom, že je člověk nucen změnit svůj život, což je samo o sobě velmi náročné, vezmeme-li v potaz hlavně děti. Zcela jistě není prevencí zachovávat trvale rozvrácené vztahy plné nenávisti, ale je třeba brát v potaz, že možný rozvod v těchto případech nebude zcela poklidný, a je proto ještě více chápán jako stresový faktor, kterým nejenže může celé manželství vyvrcholit, ale i celou krizi a nenávist ještě výše vygradovat v samotné době rozvodu a i po něm. Není dle mého názoru tedy úplně na místě, aby se tento fenomén přílišně oslavoval, protože nic nezmění prostou skutečnost, že rozvod je zásahem. Zásahem, který taktéž může skloubit ztrátu se ziskem a úlevu se strachem. To vše se může promítnout v rozvodové situaci, ve které jsou konfrontováni nejen rozvádějící se manželé, ale hlavně děti, kterým se věnuji až do posledního listu této práce.

1.2 Psychický proces rozvodu

Rozvodový akt je krajní řešení rozvratu manželství a má charakter formálního právního ukončení manželského vztahu dvou jedinců. Bývá deklarován tím, že je podán návrh na rozvod, proběhne rozvodové řízení a do celého rozvodového dějství, které vyústilo z nestabilního vztahu, vstupuje instituce v podobě soudní instance, sociálně-právního oddělení

² MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002, s. 39.

v péči o dítě a advokacie.³ Pokládám za důležité také zmínit, že mnoho lidí vnímá rozvod jen jako čistě právní záležitost právě z tohoto úhlu. V této práci se však pracuje spíše s psychologicko-sociální rovinou problematiky rozvodu, kterou bych ráda vyzdvihla v následujícím odstavci.

Manželé se rozvádí a prochází výše zmíněnými institucionalizovanými kroky v podrobném sledu událostí a postupy, které udává zákonodárství, současně ale přitom, ne-li předtím, dochází také k svébytnému vnitřnímu procesu. Můžeme tak na jedné straně vnímat právní rozvod, který demonstuje vnější řešení procesu rozpadu manželství a zabývá se otázkami separovaného bydlení, rozdělení majetku a výchovy dětí, nebo na druhé straně i psychický proces někdy označovaný též jako psychorozvod, který zachycuje jedince vyrovnávajícího se s komplexní stresovou situací a jejími důsledky. Psychosociální rozvod je seskupení procesů a úkolů, jejichž účelem je vyrovnat se s rozpadem manželství tak, aby se snížily, co možná nejvíce rozvodové ztráty i strasti a byly namísto toho vystavěny základy k uspokojivému žití po rozvodu.⁴ Záležitost psychorozvodu je mnohem dlouhodobější a může se nést dlouho před i po právním rozvodu, nemluvě o tom, že pokud není možné vyrovnání se se zánikem v psychické rovině, tak to znatelně ovlivňuje celý právní proces.⁵ Nejen pro manžele, ale i pro jejich děti je velmi důležité se oddělit nejen ve jménu zákona, ale i ve jménu jejich vnitřního přesvědčení. Tento pohled na rozvod je pro téma práce zcela zásadní, protože se odehrává nejen v období procesu právního rozvodu, ale i dlouho poté, zkrátka dokud je třeba. Všeobecně se ale má za to, že předrozvodový, rozvodový a porozvodový proces je, jak už jsem zmínila, specificky různě časově ohraničen. Zmíněné rozvodové etapy jsou ale vzájemně propojené a mají na sebe velmi velkou návaznost, přičemž jsou neméně podstatné právě i pro dítě.

Rozvod vzbuzuje silné pocity a povětšinou samotné přijmutí a přivyknutí si na rozvod je zjednodušeně řečeno otázkou několika fází. Dle mého názoru lze významně pomoci dětem v úspěšné resocializaci a adaptaci jen tak, že se samotní rodiče smíří s faktem rozvodu. Teyber upozorňuje, že adaptace rozvádějících se manželů, kteří jsou rodiči, není otázkou měsíců, ale spíše let. Nejrizikovější je období prvního roku po rozvodu, přičemž je i možné, že se období protáhne až na 3 roky. Obecně je drtivá většina rozvádějících se konfrontována

³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994, s. 134.

⁴ PLAŇAVA, Ivo. *Jak se nerozvádět*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1994, s. 65.

⁵ POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Praha: Grada, 2009. Psychologie pro každého, s. 15-16.

se skutečností, že se s rozvodem ve svém nitru potýká déle, než byli původně přesvědčeni. Období, kdy se schyluje k rozvodu, bývá velmi chaotické a může vyústit v chybná rozhodnutí nebo véde k zraňujícím interakcím, které ohrožují rodičovství a zdravý průběh rozvodu pro dítě. V této fázi není ojedinělé ovlivňování, fyzické napadání, psychické pohnutky s podtextem nenávisti, anebo je toto období minimálně naplněno nepřiměřenou zátěží a chaosem.⁶ Zdravý rozum je v této fázi upozaděn na úkor bouřlivých emocí, které má problém zvládnout i vyrovnaná osobnost. A priority je v popředí možnost destruktivních dopadů, a proto by rodiče měli ovládat své pohnutky, ať už jsou jimi jakkoliv racionalizované, aby především neškodili dítěti.

Po tomto nepokojném období záhy vždy nastává vyrovnaní a snaha rodiny zkusit jiný život odděleně. Fáze je dle odborníků doprovázena řadou změn, které jsou různě časově ohraničené. Opět není možné je zobecňovat, ale změny jsou proměnou dosavadního bytí a dopadají na všechny.⁷ Z praxe dennodenního života můžeme zmínit, že jde o změny v prostředí, práci i v mezilidských vztazích. Podrobněji tyto okolnosti a specifika dětí konfrontovaných s rozvodem předestřu v kapitole o resocializaci, kterou lze chápat i ve smyslu adaptace na životní změnu. Prozatím nám však postačí tento náhled, který je zakončen poslední fází, v níž dochází k žádané stabilitě po rozvodu.

Před touto dobou je však nutné brát v potaz, že rozvod je bolestivá záležitost a vyžaduje mnoho snah. Pozoruhodné je, že právě k období stability dochází nejdříve po 2 až 3 letech od rozvodu. Přece jenom zde jde podle odborníků o traumatickou událost, která niterně nejvíce zasahuje jedince a řadí se na druhé místo hned po smrti rodičů a dětí.⁸ Ano, zdá se to hrůzostrašné, avšak i trauma lze překonat nebo minimálně proti němu osvědčeně a preventivně bojovat. Často se zmiňuje adaptace rodičů, která je efektivnější, má-li daný jedinec kolem sebe někoho, kdo mu pomáhá obtížné situace překonat. Z mého pohledu je nutné však zmínit, že stejně tak důležité to je i pro dítě, a to je úkolem především rodičů, pro které se mnohdy zdá nedosažitelná adaptace vlastní, natož ta dětská. Není na místě tento úhel pohledu bagatelizovat, ale pokud rodiče podníti alespoň zlomek snah, tak lze projevované obavy dítěte překonat.

⁶ TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007, s. 19.

⁷ Tamtéž, s. 20.

⁸ EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000, s. 27.

1.3 Rozvod manželů s nezletilým dítětem

Zatímco u rozvodů manželství, ze kterých nevzešlo žádné dítě, se mohou od sebe dvojice odtrhnout někdy se stejně těžkou intenzitou, tak na druhou stranu, pokud je v celém procesu zainteresované dítě a rozvádějící se jsou rodiči, posouvá se stěžejní situace celého rozvodového procesu jiným směrem. Složitost spočívá v předpokladu, že rozvádějící se rodiče musí navíc myslet nejen na sebe, ale i na dítě. Manželství sice končí, ale společná práce rodičů by i nadále měla pokračovat a v tomto smyslu se bývalí partneři budou potkávat a budou spolu kvůli dítěti alespoň v minimálním kontaktu. Bohužel se ale může stát, že rodiče po svém rozvodu zastávají názor přerušit vztah úplně, a dokonce v tom vidí klady. To je možné při rozvodu manželství bez dětí, ale domnívám se, že při dětech je to více než devastující rozhodnutí, pokud ovšem není ohrožena jejich bezpečnost.

V procesu rozvodu se jen výjimečně může stát, že by alespoň jeden z manželů citově či jinak nestrádal. Co se ale ukazuje jako jisté, je, že rozvodem je velmi výrazně v potencionálním ohrožení zdravý vývoj osobnosti dítěte. A vzhledem k této práci bych si neodpustila zmínit množinu dětí, které byly s rozvodem konfrontovány. Jen v České republice to bylo za poslední rok 14 236 nezletilých dětí.⁹

Uvádí se, že mnohdy nastávají právě závažnější situace při rozvodu a po něm více než před rozvodem. Většina rozvodů je obtížná, ale výjimkou jsou ty rozvody, které můžeme považovat za žádoucí pro rodiče. Matějček dokonce uvádí, že takové rozvody žádoucí pro rodiče jsou bezpochyby nutností pro dítě, avšak i zde okolnosti rozvodu dítěti převrátí život a můžou z toho plynout následky. Dítě však nejvíce ohrožuje zraněný citový vztah jednoho z rodičů, který je právě největší překážkou, která se objevuje nejen při rozvodu, ale i v budoucnosti při výchově dítěte.¹⁰ Velmi náročná je pozice rodiče, který s dítětem po rozvodu zůstává, to na něm tkví velké břemeno postarat se o dítě, aby znovu získalo pocit důvěrnosti, kterou rozvod rozmetal.

Plaňava nahlíží konkrétně ze své praxe na úkoly rozvodu, kterými je nutné projít a které z mého pohledu velmi úzce souvisí i s adaptací a resocializací, kterou budu v následujících kapitolách předkládat. Právě níže uvedené úkoly ztelně ovlivňují celkovou situaci v rozpadající se rodině, zvláště pokud je její součástí nezletilé dítě.

⁹ ČSÚ, 2019. *Statistická ročenka České republiky 2020* [online]. ČSÚ, zveřejněno dne: 30. 11. [cit. 1. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvatelstvo-1wi8z68bpg>

¹⁰ MÁROVÁ, Zdeňka, Senta RADVANOVÁ a Zdeněk MATĚJČEK. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. Knihy pro rodiče (SPN), s. 12.

- **Odpoutání se v rámci manželství** je nezbytný krok, který zahrnuje emoční odžití a zpracování reality, že manželství skončilo. Tento úkol je velmi různorodý u obou partnerů, neboť spatřujeme, že pro jedince, který se rozvádět nechtěl, je nejen emočně, ale i kognitivně složitější tento úkol splnit. Zejména po odeznění legitimní frustrace a zátěže, která je zcela přirozená, je možné situaci plně akceptovat a zpracovat.
- **Budování porozvodového rodičovství** navazuje na předchozí úkol a vede k oddělení manželství od rodičovství, které neselhalo. Existuje ale reálná hrozba, že se tak nestane a rodiče selžou z důvodu jiných okolností spojených s rozvodem.
- **Ochránit děti, brát v potaz jejich potřeby** a přijmout fakt, že děti jsou rozvodem svým způsobem dotčeny. Tento úkol je neméně důležitý a troufám si tvrdit, že je v zásadě klíčový. Plaňava zmiňuje, že ať už se rodiče nachází v jakékoliv etapě v souvislosti s psychosociálním rozvodem, tak zajišťovat dítě a pečovat o něj a dbát na jeho pozměněnou životní perspektivu a pozici snižuje nejistotu i strádání.
- V neposlední řadě jde také o **formování budoucích perspektiv** všech zúčastněných.¹¹

Pokud jsou tedy splněny tyto kroky v průběhu psychorozvodu, tak je i splněna adaptace jakožto přizpůsobení se a vyrovnání se se situací rozvodu z pohledu rodičů. Tento krok bezpochyby vede k resocializaci dítěte. Jen rodiče, kteří jsou s to přijmout tento fakt a jsou sami v sobě vyrovnání, dokáží uvést v realitu názor, že dítě rozvodem prochází snadno. Bohužel rozvodem v některých případech nekončí pouze jen manželství dvou lidí.

¹¹ PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000, s. 166-168.

2 Dítě a rozvod

Tématem rozvodu a jeho dopadu na nezletilé děti se zabírají vědci ve velké míře od 70. let dvacátého století. Vědecky spolehlivě tak víme, že rozpad rodiny je pro dítě téměř vždy traumatický zážitek, který lze na jedné straně překonat, ale i více prohloubit, a to pak dochází k destabilizaci dětské psychiky.

Domnívám se, že stejně jako u rozvádějících se dospělých, tak i u dětí, jejichž rodiče se rozvedli, či se aktuálně rozvádějí, je možné hovořit o krizi, kterou každý jedinec prochází individuálně, a taktéž ji i tak prožívá. „*Krizi tedy můžeme chápat jako subjektivně ohrožující situaci s velkým dynamickým nábojem, potenciálem změny. Bez ní by nebylo možné dosáhnout životního posunu, zrání.*“¹² Zajímavé je také pohlédnout na to, zda je rozvod spíše traumatem nebo krizí. V zásadě si myslím, že může být obojím. „*Krise je jakákoliv situace, kterou daný člověk subjektivně vnímá jako nezvládnutou dosavadními prostředky. Mnoho jiných osob by možná danou situaci bez větších problémů zvládlo. Trauma má objektivní příčiny, které pramení z vnějších okolností. Trauma je tak vymezeno jako reakce na událost, která obecně představuje závažný zásah do psychiky člověka.*“¹³ Rozvod nejen pro rodiče, ale i pro děti může nabýt charakteru obojího a domnívám se, že ani jeden pojem by neměl být brát vážněji než ten druhý. Nezvládnutá krize stejně jako neošetřené trauma je zcela jistě varovný signálem. Co je ale důležité zmínit, je, že na jedné straně vidíme mnoho ohrožujících situací, ale na druhé straně i dost těch pozitivních, jako je možný rozvoj po krizi. Chtěla bych ještě upozornit, že projevy krize mohou být ne vždy zřejmé na první pohled, což je velmi důležité a v této kapitole to bude zmíněno v souvislosti s reakcemi dětí.

2.1 Potřeby dětí

Dítě se bezpochyby při rozvodu dostává do složité pozice a jeho potřeby zde hrají neméně významnou roli. Jde z mého pohledu o základní principy, jejichž zohledňování ve velké míře proniká do celkového procesu, v rámci kterého se dítě s rozvodem vyrovnává a který na něj má v konečném důsledku vliv. Potřeby dětí jsou různé ve vztahu k jejich individualitám, ale zde zmíním ty nejzákladnější, na které je třeba dbát zřetel. V této práci nemám na mysli potřeby biologické, které jsou ovšem neméně důležité, ale právě potřeby,

¹² VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*. Praha: Portál, 2002, s. 28.

¹³ CIMRMANNOVÁ, Tereza. *Krise a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 21-22.

jež dovolují dítěti se vyvíjet v osobnost psychicky zdravou a v procesu rozvodu i po něm je jejich uspokojení a neopomíjení více než blahodárné. Na základě empirických poznatků bylo uznáno českými odborníky v čele s Matějčkem pět takovýchto potřeb, které souvisí s psychikou dítěte, a ráda bych je níže shrnula. Dle mého názoru, některé z nich doslovně vypovídají o jejich prvořadém významu, když je dítě konfrontováno s rozvodem rodičů.

V první řadě jde dle odborníků o potřebu určité **stálosti, smyslu či řádu**. Dítě musí žít v smysluplném světě, kde jsou podněty, se kterými se setkává pochopitelné a netvoří chaos, neboť jen tak lze zabezpečit rozvoj učení. Konkrétně je to především tvorba různých životních strategií a schopnost získávání zkušeností. Důležité je, aby dítě nevnímalo dění kolem sebe náhodně, či nebylo chaoticky vytrženo z prostředí a vztahů, nebo také vtrženo do věcí, které nedokáže dostatečně vyhodnotit. Zauvažujeme-li konkrétně nad potřebou hlouběji, tak se domnívám, že rozvod je bezpochyby otřesem dosavadní smysluplnosti, kterou dítě znalo a je třeba tuto potřebu ustálit, i přes změny které se v rodině odehrávají. Další potřeba prvotního **citového a sociálního vztahu** přináší z mého pohledu mladému jedinci pocit životní jistoty, který je podmínkou pro žádoucí psychické kvality osobnosti. Domnívám se, že jistotu děti v drtivé většině nalézají právě v rodině a ve vztazích k matce a otci, kteří představují stálost, avšak v důsledku rozvodu nastává komplikovaná situace doprovázející změnu vnímání jistoty. K jistotě se myslím pojí i další potřeba **životní perspektivy**, jejíž uspokojení dává člověku budoucí rozměr a podněcuje ho k aktivitě, což je, se domnívám, také neopominutelné v kontextu resocializace dítěte. Uvádí se, že nejvíce se potřeba rozvíjí v mladším školním věku a dospívání a její neuspokojení může dát dítěti pocit uzavřené budoucnosti motivované beznadějí. Dále je mezi psychické potřeby řazena **proměnlivost a kvalita vnějších podnětů** či potřeba **identity** jako společenské hodnoty, ze které vychází zdravé vnímání vlastní osoby jakožto identity, do které se promítá i pojetí o tom, co za člověka je náš otec a matka.¹⁴

Chtěla bych ještě poznamenat, že matky a otcové jsou důležitým zdrojem poskytující emoční podporu, praktickou pomoc, stabilitu, budoucnost a stejně tak slouží jako vzor. Minimálně na tyto znaky by se měl dát zřetel, pokud mluvíme o dítěti v rozvodu. Matka a otec jsou v ideálním případě zdrojem bezpečí a aktivně uspokojují dětskou jistotu, která je z mého pohledu ten nejzásadnější prvek. Dítě se vyvíjí a je to jeho spolehlivý vztah, prostřednictvím kterého je schopno si tvořit vztah i k jiným lidem. Obzvláště silně vztah rodičů působí i celkově na rozvoj vyrovnanosti a posiluje schopnosti důležité pro přijetí

¹⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíce potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008, s. 37-38.

dalších změn v životě dítěte. Docházím v tomto tématu k přesvědčení, že v jakémkoliv věku u dětí dotknutých rozvodem, je zásadní uspokojování psychických potřeb a potřeba rodičovské lásky.

2.2 Možné reakce dětí a vliv rozvodu

Zajímavým poznatkem je, že aby bylo dítě traumatizováno, nemusí být přímo obětí traumatu, jako je to třeba u týrání, protože je dokázáno, že trauma se vyskytuje i u dětí, které jsou jen přítomny jako svědci. Stejně tak je tomu i s následky, které se projevují u dítěte traumatizovaného rozvodem rodičů.¹⁵

Následky náročné situace a dlouhodobost celého procesu mohou být pro děti reverzibilní a stejně tak i ireverzibilní, přičemž záleží na charakteru průběhu rozvodu, délce trvání celého rozvodového procesu a zejména na chování rozvádějících se rodičů.¹⁶ Uvádí se také, že: „*Reakce dítěte na daný spor mezi rodiči může být různá. Vždy bude záležet na věku dítěte, jeho vlastnostech, psychickém vývoji, temperamentu, ale i to jakým způsobem již v minulosti reagovalo na různé překážky.*“¹⁷

Nejdůležitější otázkou, kterou si odborníci však kladou, není, zda mají děti z rozvedených rodin potíže, ale jaké konkrétní faktory tyto rozdílů způsobují. Současné důkazy naznačují, že ztráta rodičů, ekonomické potíže, stres, přizpůsobení se, kompetence rodičů a konflikty mezi rodiči přinejmenším do určité míry přispívají k obtížím dětí.¹⁸ Nejhorší možný scénář podle mě je, když je původcem traumatu právě rodič. Dítě pociťuje zvláštní různorodé stavy, pokud je rodič jeho ochranným štítem a zároveň původcem bolesti.

Komplikované také je, když se trauma a s ním spojené reakce na rozvod neukazují zcela zřejmě, protože mohou probíhat pouze uvnitř dítěte, a projevují se pro některé rodiče možná nenápadně. Rodiče si tak mohou myslet, že dítě rozvod překonalo, či jej dokonce nepociťuje. Navíc dochází u potomka také k projevům falešné lhostejnosti a předstírání toho, že se vlastně nic neděje, což je typické především pro chlapce.¹⁹ V těchto případech zcela jistě hrozí, že se dětem někdo bude věnovat méně, protože obyčejný smutek je pro rodiče

¹⁵ KARR-MORSE, Robin a Meredith S. WILEY. *Zraněné dětství: vliv dětského traumatu na onemocnění v dospělosti*. Praha: Triton, 2013, s. 290.

¹⁶ PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000, s. 169.

¹⁷ CENTRUM MILÍSEK. *Průvodce klidným rozvodem*. Projekt: „Dítě mezi dvěma světy“. 2020, s. 12. [cit. 5. 12. 2020]. Dostupné z: <http://www.centrummilisek.cz/wp-content/uploads/2020/04/Bro%C5%BEura-Jak-na-klidn%C3%BD-rozvod-bez-negativn%C3%ADho-dopadu-na-d%C4%9Bti.pdf>

¹⁸ AMATO, P. R. Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of marriage and the family*. 1993, (55)3 s. 23-38.

¹⁹ SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004, s. 35-37.

přirozený a lhostejností lze nabýt dojmu, že dítě rozvodem nestrádá. Vše však mnohdy pramení ze sklíčenosti vyjádřit své pocity z jakýchkoliv důvodů navenek.

Reakcí na nedostatečnou potřebu jistoty, která pramení z rozvodu, je často agresivní chování. V člověku se takto mobilizují obranné síly, které proudí na povrch. Hněv může udeřit v jakémkoliv věku, ale je obzvlášť přítomen u dětí dospívajících. Tato emoce může pramenit také z pocitu osamělosti nebo ztráty kontroly nad situací v rodině. Agrese dětí mnohdy může směřovat i na jejich vlastní osobu, protože se obviňují a takto se s vnitřním konfliktem vyrovnávají.²⁰

Pokud je dítě rozvodu příliš vystaveno, tak to může vést nejen k lehčím poruchám vývoje osobnosti, ale i ke vzniku psychopatologie a u chlapců specificky také k antisociálnímu chování. Zvláště se to týká dětí, které prožívají těžký a dlouhodobý psychorozvod rodičů.²¹ Otevřený konflikt v rodině, nedostatečná pozornost věnovaná dítěti a především péči o něj vede k tomu, že rodiče dítěti předávají dovednosti a návody k tomu, jak se řeší konflikt. Právě to tvoří propojený řetězec s emočními, tělesnými a behaviorálními poruchami a zvyšuje se pravděpodobnost různých destruktivních tendencí a také konzumace návykových látek.²² Rozvod rodičů je velmi závažný patologický činitel při duševním dozrávání dítěte a to se nejvíce projevuje v pubertě a adolescenci. Dochází ke vzniku pocitů křivdy a rozčarování, které se promítá do životních hodnot. Dlouhodobé neuspokojování potřeb může mít za následek psychické zvláštnosti, které negativně ovlivňují také i postupné zařazování se do společnosti.²³ Matějček navíc zmiňuje a rozlišuje, že u chlapců dochází k nekonformnímu a agresivnímu chování, jako výsledek dlouhodobé frustrace. U dívek zase dochází k asocialitě a u nich se také projevují úzkostlivé a neurotické stavy.²⁴

S vlivem depresivního konfliktu mezi rodiči nebo s pocitem zanedbávání jsou dávány do souvislosti také četné problémy, se kterými se děti potýkají ve škole. Nenadále

²⁰ MARCIN, Ashley. 10 Effects of Divorce on Children — and Helping Them Cope. *Healthline: Medical information and health advice you can trust*. [online]. 2005 [cit. 11. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.healthline.com/health/parenting/effects-of-divorce-on-children#regression>

²¹ COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. V Praze: Ikar, 2008, s. 115

²² KARR-MORSE, Robin a Meredith S. WILEY. *Zraněné dětství: vliv dětského traumatu na onemocnění v dospělosti*. Praha: Triton, 2013, s. 181.

²³ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 159.

²⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994, s. 136.

změny v prospěchu a chování ve škole nejsou tedy výjimkou.²⁵ Ze strany učitelů to však může být jen těžko čitelné a dítě na to může doplácet. Dítě může být nesoustředěné a přecitlivěné, nebo naopak může být agresivní, jak už zde bylo zmíněno a z toho plyne hrozba, že bude bráno jako nesvědomitě, s velkými problémy v chování. Obojí v zásadě může vést nejen k zhoršení školního prospěchu, ale i k podlomení sebevědomí. Ve všech těchto případech je zcela na místě, aby se pedagogové ubezpečili hlavně u rodičů, zda je to vyvoláno touto radikální změnou v životě dítěte. Domnívám se, že právě tento akt je pro rodiče velmi zřetelným varovným signálem. Právě Matějček se pozastavil nad touto problematikou. Mladší školní děti jsou v rozvodu rodičů svými pedagogy ve škole totiž popisovány jako závislejší, se značnými obtížemi v koncentraci a s charakterem celkové nepřizpůsobivosti.²⁶ Podle Pavláta navíc může také dojít ke zhoršení navazování kontaktů zvláště mezi vrstevníky, anebo k záškoláctví.²⁷ Myslím si, že záškoláctví funguje jako úniková reakce dětí na rozvod s cílem upoutat pozornost a distancovat se od problémů nejen školních, ale i rodinných, které se nastřádávají a stávají se neúnosnými.

Dalším uváděným jevem v souvislosti s reakcí na rozvod jsou psychosomatické obtíže. Stres plynoucí z rozvodu nebo problémy s adaptací na rozvod a nedostatečná psychická stabilita jsou nezhřídka doprovázeny vývojovou regresí u malých dětí, při které dochází k projevům, které jsou typické pro dřívější vývojové stádium. Regrese se projevuje především v nočním nekontrolovatelném úniku moči, záchvatech vzteku nebo v zapomínání dovedností již nabytých. Zaznamenané jsou v souvislosti s psychosomatikou taktéž poruchy spánku vyvolané úzkostí.²⁸ Rozvod jedince může bezpochyby ohrožovat psychicky a je taktéž obvyklé, že samotná událost také předchází somatickým či duševním onemocněním. Důležité z mého pohledu je ale zmínit, že krize v tomto slova smyslu není v mnoha případech vnímána řadou autorů jako porucha, nýbrž jako přirozená reakce na těžkou psychosociální zátěž v situaci, ve které se člověk nachází.²⁹ Tato škodlivá krajní řešení vlastního těla dítěte

²⁵ MARCIN, Ashley. 10 Effects of Divorce on Children — and Helping Them Cope. *Healthline: Medical information and health advice you can trust*. [online]. 2005 [cit. 11. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.healthline.com/health/parenting/effects-of-divorce-on-children#regression>

²⁶ MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče, s. 44.

²⁷ PAVLÁT, Josef. Děti po rozvodu svých rodičů [online]. *Československá psychologie*. **56** (3). S. 227-228. Dostupné z Digitální knihovny Akademie věd ČR: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:16d91c90-4ca0-4d3e-be25-a228a87f107e?article=uuid:59e0d624-4c29-411b-97d1-6b6b9e60659e>

²⁸ MARCIN, Ashley. 10 Effects of Divorce on Children — and Helping Them Cope. *Healthline: Medical information and health advice you can trust*. [online]. 2005 [cit. 11. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.healthline.com/health/parenting/effects-of-divorce-on-children#regression>

²⁹ CIMRMANNOVÁ, Tereza. *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 14-15.

pramení z pocitu ztráty a nejistoty. Smith však spatřuje v těchto projevech potencionální riziko, pokud neustoupí. Přece jen je důležité v této souvislosti zmínit, že když dítě trpí dokonce i kožními problémy, poruchou příjmu potravy a přejídáním se, dochází u dítěte k neovlivnitelnému ubližování vlastnímu tělu.³⁰

Myslím si, že výčet reakcí opravdu není zanedbatelný a pro zlomovou představu zde uvádím souhrn některých mnou jmenovaných i doposud nezmiňovaných nejčastějších reakcí dětí podle české brožury určené pro rodiče v rozvodu:

- lhaní s cílem upozornit na sebe
- školní neprospívání a zhoršení vrstevnických pout
- drobné krádeže, útky z domova, útěk k vrstevnickým skupinám
- agresivita, neposlušnost nebo lhostejnost jako obrana
- pocity viny, zamlklost
- vzornost, zvýšená ukázněnost s cílem vše napravit
- rozmazlenost
- noční děsy, koktání, pomočování, bolesti hlavy, břicha, zvracení a nechutenství.³¹

Dítě je zkrátka vystaveno zvláštnímu druhu zátěže, jehož důsledky nejsou často rozpoznány včas. Situace je značně individuální a záleží na mnoha okolnostech, jak už jsem několikrát zmínila. Mnohé z nich se neprojeví vůbec, některé zase ano a po čase vymizí, a dokonce mnoho z nich se nemusí objevit bezprostředně po události, ale jsou to povětšinou mechanismy, které se začnou projevovat ve vzorcích chování dítěte třeba až později, ale v zásadě dokáží znepříjemnit život.

2.3 Specifika vnímání rozvodu v souvislosti s věkem a pohlavím dítěte

Podle Matějčka je také nevyhnutelně prokázané, že reakce dítěte jsou v určitém období vývoje osobnosti jiné, a to podle věku i pohlaví. Ukazuje se tak zcela zřetelně, že rodinným rozvratem a rozvodem je ohrožen právě zdravý vývoj.³²

³⁰ SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004, s. 40.

³¹ CENTRUM MILÍSEK. *Průvodce klidným rozvodem*. Projekt: „Dítě mezi dvěma světy“. 2020, s. 13 [cit. 5. 12. 2020] Dostupné z: <http://www.centrummilisek.cz/wp-content/uploads/2020/04/Bro%C5%BEura-Jak-na-klidn%C3%BD-rozvod-bez-negativn%C3%ADho-dopadu-na-d%C4%9Bti.pdf>

³² MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994, s. 134.

2.3.1 Věk dítěte

Neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem nebylo specifickým způsobem dotčeno, a z tohoto důvodu je skrz samotnou resocializaci důležité zaobírat se i vývojovými stádii, ve kterých se dítě nacházelo, když k rozvodu došlo, nebo jimi dítě procházelo po rozvodu.

- Prenatální období:

I když je to méně obvyklé, tak bych zde chtěla zmínit i toto období, neboť už zde může být dítě vytrženo ze svého zažitého klidu nečekaným trápením a zlostí rozvádějící se matky, což je pro plod nežádoucí, či dokonce i nebezpečné, pokud toto riziko překročí pomyslnou hranici. Matka je s dítětem totiž propojena a po fyziologické stránce stres vysoce ovlivňuje její tělo.³³ Pro dítě to vlastně znamená změnu stability prostředí, ve kterém se má možnost vyvíjet.

- Novorozenecké, kojenecké a batolecí období:

Stejně tak i v tomto období je velkým omylem předpokládat, že velmi malinké dítě rozvod nevnímá a nemá pro něj žádný velký význam. Nicméně novorozenci, kojenci a stejně tak i batolata jsou závislí na svých nejbližších a senzitivně reagují na každou změnu v jejich chování. Stejně tak vnímají velmi bystře hlavní pečující osobu. Na základě prokázaných studií můžeme dokonce tvrdit, že kojenci, jejichž matka prochází rozvodem, jsou ve hře spíše pasivní a méně přichylní, což je výsledkem jejich reflexe na emoční nestabilitu matky. Nicméně důležitá je i role otce, protože již v tomto věku bezpochyby začíná budování citových vztahů, které předurčují výsledky fungujícího budoucího rodičovství ze strany otce. Ovšem v rámci možností u takto malých dětí, zejména u kojenců, je vysoká míra ohrožení primární vazby na jednu pečující osobu, když je dítě po rozvodu v tomto věku přesouváno od otce k matce a naopak na takzvanou střídavou péči.³⁴ Důležité je poskytnout dítěti v tomto věku odpovídající oporu a lásku (dotyk a slova), poněvadž nemůže být nic víc chaotického než zloba, hádky a zapomínání ze strany rodiče na krásu tohoto pomíjivého období dítěte, které si navíc není schopno panující situaci přeložit a může dojít k nedostatečnému uspokojení základních potřeb. Dítě může být podrážděné a nespát, protože je ohrožena

³³ COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. V Praze: Ikar, 2008, s. 108

³⁴ PAVLÁT, Josef, 2012a. Děti po rozvodu svých rodičů [online]. *Československá psychologie*. 56 (3), s. 225. Dostupné z Digitální knihovny Akademie věd ČR: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:16d91c90-4ca0-4d3e-be25-a228a87f107e?article=uuid:59e0d624-4c29-411b-97d1-6b6b9e60659e>

jeho jistota. Rozvíjející se komunikace batolat navíc nasvědčuje tomu, že rozumí více jednoduchým slovům a především náladám. Vezmeme-li toto v úvahu, pak určitě nebude překvapující, že právě nervozita, záchvaty vzteku jsou adekvátní reakce nejen na rodiče, na nedostatečný pocit jistoty, ale i na nepředvídatelné prostředí.

- Předškolní období:

Zvýšená zranitelnost pokračující i v tomto období je dána tím, že dítě svůj vnitřní nepokoj nedokáže nadále přímo sdělit. Svůj neklid a strach mohou předškolní děti projevovat pláčem a dalšími psychosomatickými symptomy. Právě proto, že svoje negativní pocity nedokáže stále ještě jasně říct, se jim dostává jen velmi malé pomoci, vysvětlení či odezvy. Dítě je v tomto věku dokonce nejvíce egocentrické a jakoukoliv událost je schopno si dávat za vinu, což může být taktéž rizikové. Pro předškoláky je typické lpět příliš na rodiči z obavy ztráty bezpečí a rozrůstající se nejistoty pramenící z rozvodu. Dochází poměrně často i k specifickým vývojovým výkyvům. Dle výzkumů lze více než předpokládat dlouhodobé ohrožení stavu dítěte, které je velmi připoutáno k rodiči, který rodinu opustí.³⁵

- Období mladšího školního věku:

Rozvod je chápán dětmi v tomto časovém horizontu více, neboť chápou jeho důsledky a jsou si vědomi okolností, i když jim je rodič nepřímo vždy sdělí. Přestože se děti prezentují jako odolné a smutek skrývají, tak je rozvod citelně zasahuje. Projevuje se to nejen v rodinné sféře, ale i ve volném čase dítěte a ve škole. Duši dítěte ovládá stesk po odcházejícím rodiči, snaha obnovit znovu rodinu, pocit viny, ale i zloba přeměněná často v obviňování rodičů.³⁶ Taktéž projev somatizace jako náznak psychických obtíží v těle je následkem stresového období a může dojít k už zmíněné regresi.³⁷ Dítě, přestože rozumí rozvodu více, je stále šokované a zažívá smutek. Potřeba děti adaptovat i v tomto horizontu je stejně tak neméně důležitým úkolem jako vědět, že se mají děti na koho spolehnout a mohou si ulevit od tíživých pocitů.

- Období staršího školního věku:

Dítě se v této fázi plnohodnotně rozvíjí včetně kompetencí řešit problémy a prohlubovat sociální vztahy. Dochází k tomu, že dítě očekává jasné vysvětlení, má snahu o pochopení, ale

³⁵ SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004, s. 41.

³⁶ COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. V Praze: Ikar, 2008, s. 111-112.

³⁷ KNETLOVÁ, Zlata. *Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě*. České Budějovice: Krizové centrum pro děti a rodinu, 2017, s. 60.

na druhé straně se obvykle staví na stranu jednoho z rodičů. Nejočekávanější emocí je především hněv. Můžeme to chápat tak, že prožívaná bolest vystupuje na povrch a odpadá frustrace z celé situace. V tomto věku je možné, že se dítě bude aktivně účastnit i nepřátelských konfliktů v rodině. Přes všechn hněv ale, dle mého úsudku, nesmíme opomenout bolest, pocit bezmoci a smutek po kompletní rodině. Směs těchto emocí se právě obvykle uvádí jako součást příčin antisociálního chování a psychických problémů.³⁸

- **Období dospívání:**

V této životní etapě, kdy se dítě blíží k hranici dospělosti, je reakce na rozvod obvykle odlišná, než tomu bylo dříve. U jedince se formuje schopnost osamostatnit se, což ovlivňuje bezpochyby snahu se od rodinných záležitostí spíše distancovat a celkově se vyhýbat domácnosti. To koneckonců potvrzuje i Teyber a dodává, že v případech, kdy rodiče dítě nekontrolují, často dochází k nebezpečí a frustrace se projevuje ve společensky nežádoucím chování, či v depresivních stavech. Některé děti v tomto období nepotřebují takovou péči a starost rodičů, jako tomu je u malých dětí, a v ojedinělých případech reagují spíše urychleným vývojem, což je typické zejména pro dívky, které v domácnosti pomáhají.³⁹ Adolescenti jsou taktéž bohužel zatahováni do konfliktů rodičů a jsou pod tlakem. Dítě v tomto věku potřebuje především upřímnost a neméně tak potřebu spolehnout se na jakoukoliv blízkou osobu, která je koneckonců zásadní napříč všemi fázemi.

Jak už jsem dříve nastínila, největší problém je dlouhodobost rodinných rozvratů, což se odráží i na skutečnosti, že dítě může být tímto rozvratem ohroženo i napříč vícerymi zmíněnými životními fázemi. Bez výjimky se rozvod rodičů dotýká i jejich potomků v dospělém věku, který ovšem není předmětem zájmu této práce, a proto jej zde neuvádím. Není však důležité upozornit a srovnávat v jakém stádiu prožívají děti rozvod nejhůře, ale účelem je spíše zaznamenat specifika, která mohou být zásadní a dotvářejí obnovovací mechanismus prožívání.

2.3.2 Pohlaví dítěte

Jelikož mnoho dětí je po rozvodu i při rozvodu stále více v péči matek nežli otců, tak chlapci nemají uspokojenou potřebu se identifikovat s mužskou rolí. Dochází k velmi složité

³⁸ SERVIS VZTAHŮ. *Jak se děti vyrovnávají s rozvodem rodičů* [online]. 2020 [cit. 2. 11. 2020] Dostupné z: <https://servisvztahu.cz/vztahosfera/clanky-z-nasi-dilny/jak-se-deti-vyrovnavaji-s-rozvodem-rodicu/>

³⁹ TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007, s. 14.

situaci a nejen z tohoto důvodu pokládám kontakt s otcem a pokračující rodičovství za tak podstatné.

S přihlédnutím na rozdílnosti dle psychologických faktů je tedy třeba brát v potaz i to, že chlapci inklinují k agresivnímu až hostilnímu chování, které pramení ze zklamání, kdežto dívky se projevují spíše nenápadně, ale zato problémy rozvodu více prožívají niterně a často i autoagresivně.⁴⁰ Chlapci se rozvodem však také stávají zranitelnými, jsou uzavření, mohou být i depresivní, složitě navazují kontakty a také dle výzkumu se pak mohou snáze dostat do konfliktů se zákonem. Dívkám se z pohledu mnoha psychologů obecně v procesu adaptace, a tedy i při resocializaci, připisuje lepší schopnost tento tíživý stav rozvodu zvládat.⁴¹ Mohli bychom předpokládat, že to má za následek výhradní péče matek. Dosavadní znalosti z výzkumu jsou však nejednoznačné, protože přece jen bychom museli tento trend naopak spatřit i u druhého pohlaví a to u dívek v péči otců. Dívky mají v péči matek lepší předpoklad se s rozvodem vyrovnat, ale Warshak připomíná, že ani chlapci žijící po rozvodu s otcem nemají problémy, se kterými se potýkají chlapci v péči matek, ale dívky naopak v péči otců problémy mít mohou.⁴² Ze závěrů z jeho výzkumů obecně však nemůžeme prokazatelně soudit, že shodnost pohlaví s hlavním pečovatelem hraje enormní roli v adaptaci, které se budu věnovat níže. Daleko více je však důležité dbát na potřeby jednotlivých rodin a dětí a také je třeba upozornit na to, že výzkum Warshaka by mohl být zneužit jako argument pro svěření dítěte do péče na základě pohlaví a to celkově až příliš zjednodušuje rozvodové schéma celého procesu.

⁴⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005, s. 261.

⁴¹ WARSHAK, Richard Ades. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996, s. 62-63.

⁴² Tamtéž, s. 118.

3 Resocializace dítěte v kontextu rozvodu

„Rozvod nebo rozchod rodičů je pro dítě náročnou životní situací. Nějakým způsobem je před ní postaveno a nezbyvá mu nic jiného než se s tím smířit a přijmout tuto skutečnost.“

⁴³ Tímto výrokem jistě můžeme začít kapitolu o resocializaci. Hodnotu pro práci má především v tom smyslu, že resocializace nastává u rozvodu s dítětem vždy. Není to otázkou ani podmínkou jiných jevů, ale je to zkrátka stádium, které si dítě musí vždy během rozvodu a po rozvodu prožívat. Výrok Špaňhelové je proto příhodný, protože zdůrazňuje nevyhnutelnost toho, že si dítě musí rozvodem projít, stejně jako si jím prochází rodiče, a je mu ve své podstatě překonstruován život. Pokud jsme se v předchozí kapitole věnovali rozvodu a dítěti, tak to mělo účel připravit se informačně na tuto část práce, která se zabývá resocializací a rozvodem.

3.1 Resocializace

V celé této práci zmiňuji pojem resocializace, který jsem aplikovala na proces dítěte v souvislosti s rozvodem rodičů. Pojem resocializace i přes jeho značně širokou interdisciplinaritu a působnost se však v tomto ohledu objevuje pouze zřídka. Nejčastěji je lidmi vnímán a spojován s cílovou skupinou mladistvých delikventů, či se skupinou odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, toto spektrum je však velmi zúžené a v posledních letech je pojem resocializace aplikován na větší a rozmanitější cílové skupiny.

Široká definice resocializace totiž představuje proces, ve kterém je člověk vystavován sociálním změnám jak dobrovolně, tak i nedobrovolně, a cílem by mělo být zdravé přizpůsobení se této změně. V užším vymezení jde o konkrétní transformaci, ve které si jedinec osvojuje nové role, životní uspořádání a zároveň se odnaučuje některým starým motivům v jeho životě. Resocializace je nejčastěji spojována s dospělostí člověka, to však nemusí být zcela výchozí. Resocializace se také koneckonců nemusí vztahovat jen na vězení, výchovné ústavy pro mládež nebo dětské domovy, ale je součástí také v procesech ve škole, na pracovišti a v neposlední řadě i v rodině.⁴⁴

Resocializaci také velmi výstižně provází pojem zásadní změny. Charakteristický je pro resocializace totiž rozpad zaužívaných hodnot a vzorců chování, namísto kterých se někdy až

⁴³ ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010, s. 9.

⁴⁴ PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník. 2., aktualiz. a rozš. vyd.* Praha: Grada, 2014, s. 235-236.

radikálním způsobem přijímají nové, pozměněné, nebo zcela odlišné.⁴⁵ V mnoha ohledech jde také zcela jistě o zdravé výchovné působení, které má za cíl plnohodnotný život ve společnosti, tedy nárůst žádoucích kroků a eliminace těch nežádoucích. Přesně v tomto ohledu se jím také budeme tematicky ještě dále zabývat.

3.1.1 Aplikace pojmu na rozvodovou a porozvodovou situaci

Že rozvod dětem přináší trauma, to je sice v mnoha případech pravda, jak už bylo uvedeno, ale není to tak jisté, z mého pohledu, jako to, že je zcela jistě ztrátou dosavadního vnímání a poslem změny, která je dítětem vnímána až na výjimky negativně. Může to být tím, že se dítě do celé záležitosti rozvodu a resocializace dostává nedobrovolně, a právě to může být spouštěcím momentem, kdy jedinec prochází stresem a doprovázející změny vnímá velmi citlivě.

Dokonce můžeme stanovit, jaká časová fáze je mnohdy pro dítě nejnáročnější a ve které dochází k nejvíce otřesům. Jedlička dokládá právě půlroční období po rozvodu, kdy je mladý jedinec vystaven velkému sociálnímu tlaku a je doslova nucen bez východiska se s rolí dítěte rozvedených rodičů vyrovnat v největší možné míře. Na druhou stranu vyrovnání se s rozvodem a komplexní proces změn je však zcela jistě dlouhodobější a je otázkou někdy i roků.⁴⁶ Chtěla bych pouze doplnit, že stejně tak je zcela jistě náročné i období před samotným právním rozvodem, protože tento úsek může být rozličně dlouhotrvající v závislosti případ od případu. Mnoho změn a zásadních událostí se odehrává právě i v tomto období nejen pro rodiče, ale i pro dítě.

Zlomové období rozvodu má mnoho důsledků, které potomek rozvedených i rozvádějících se rodičů musí zpracovat. Mění se často nejen místo pobytu, denní režim, nároky rodičů, ale i trávení volného času. Budoucí uspořádání bydliště a celkově rodiny se mnohdy zásadním způsobem odlišuje od toho, co dítě dříve znalo a kde žilo. Velmi diskutabilní se mi zdá i dítětem vnímaný rozdíl ve vztahu mezi jeho rodiči. Vlivem rozvodu otec nebo matka může trávit s dítětem také méně času. Přece jen je potřeba vyřešit ekonomickou situaci, majetkové vyrovnání, stěhování či nový vztah a může se stát, že v tomto období, které je pro rodiče samotné velmi chaotické, budou k dítěti neúmyslně méně vnímaví.

⁴⁵ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 58.

⁴⁶ JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004, s. 43.

V souvislosti s resocializací lze dát do užšího kontextu i opuštěnost dětí rozvádějících se rodičů. Právě Škoviera ve své publikaci pojednávající o resocializaci upozorňuje na fakt, že zvláště opuštěnost znamená také onu rizikovou okolnost, kdy v našem případě dítě může procházet obtížnou životní situací, a přitom kolem sebe nemít dostatečnou emocionální a sociální oporu. Uvádí taktéž, že neúnosný pocit zbytečnosti v tomto problému může zapříčinit zvýšené riziko závislostního chování, neuvědomovanou sebedestrukci a ukotvení se ve skupinách zakládajících si na anormativním a nespolečensky přijatelném jednání.⁴⁷ Tyto reakce dětí na rozvod již byly zmíněny a pokládám za přínosné je doplnit právě zde výrokiem Škoviery, který publikuje knihy o resocializaci v širokém spektru možných událostí.

Dítě také mnohdy bojuje s další změnou, ze které pramení stres a to s příchodem nevlastního rodiče, kterého může dokonce i odmítat. Obzvláště mladší dítě je v této pozici velmi ohrožené a nejisté. Od dítěte se však vyžaduje akceptace, či dokonce mít rád tohoto nového partnera rodiče.⁴⁸ Složitou situaci dle mého doprovází chaotické chápání tohoto mladého člověka. Dítě se s partnerem matky, či otce musí seznamovat, což je jen další událost, se kterou se musí psychicky vypořádat. Možné je také, že dítě bude dlouhodobě považovat nevlastního rodiče za vetřelce anebo soupeře. Velkou roli zde opět hraje jistota rodinného zázemí, protože dítě se bojí ztráty rodiče. Myslím, že o to více právě toho rodiče, u kterého je, nebo bude dítě v péči.

Rodina, jak ji dítě znalo, se zkrátka rozloží rozvodem a s ní i role a představy dítěte. Ať už jde o nezletilé dítě v jakémkoliv věku, tak v zásadě ztrácí doposud jistou rodinnou základnu, ve které žilo. Dochází ke změně, či rozpadu: rolí, prostředí, vztahů a mnoho dalšího a přitom všem je kladena na dítě nutnost každodenně fungovat v této nové situaci. Každodenní fungování dítěte je protkané obtížemi, jako například ve vztahu k již zmíněné škole. Rodiče zahlcení rozvodovými i existenčními problémy mohou ztratit o školní prospěch zájem a to má dopad na motivaci dítěte, neboť dítětem otrásá nejistota či automaticky kolísá jeho pozornost. Toto tvrzení podporuje výrok Vágnerové, neboť takovéto problémy ve škole jsou reakcí na prožitou ztrátu a rozvod rodičů skloubenou s tlakem dále fungovat při studiu.⁴⁹ Nutnost každodenního fungování u dětí, které navštěvují školu, se může stát břemenem a další stresovou situací, která bude nad jejich limit, a proto je i časté, že pokud se dítě nachází před nástupem na první stupeň, tak rodič/rodiče žádají o odklad školní docházky.

⁴⁷ ŠKOVIERA, Albín. *Resocializační pedagogika - kontexty a trendy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018, s. 69.

⁴⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005, s. 262.

⁴⁹ Tamtéž, s. 261.

U starších jedinců lze předpokládat zakolísání, které se promítne do vtažů nejen k okolí, ale budou se stranit i ve škole. Podobné možné případy byly zmíněny v reakcích dětí na rozvod a pokládám za důležité tyto poznatky dát do širší souvislosti.

Dítě konfrontované rozvodem rodičů, jeho prožívání této životní krize a samotná resocializace se pojí přímo s jím pociťovanou zátěží, možností sociální opory a zdravotním stavem. Pokud jsem uvedla dříve možné reakce dětí na rozvod rodičů, tak poznatky v tomto ohledu jsou publikovány především v kontextu duševně zdravých dětí. Zajímavé by zcela jistě bylo popsat tento úhel pohledu u dětí trpící handicapem převážně duševního charakteru. Dle mého úsudku o to vyšší nasazení, ne-li komplikovanější proces adaptace, resocializace a celkové reakce na změny by v jejich životě byly znát.

3.1.2 Schopnost adaptace

Obecně je schopnost adaptace na jedné straně vnímána jako přizpůsobování se nezměnitelným podmínkám, ve kterých má člověk žít, ale na druhé straně jde především o osobní zvládnání problémů, které život přinesl. Pokud jedinec v tomto boji selhává, tak je malaadaptovaný, což dle Křivohlavého úzce souvisí se zdravím a to především duševním, které může být narušeno.⁵⁰ Tento úsek lze aplikovat i na schopnost dítěte adaptovat se na rozvod a zároveň se velmi těsně pojí s resocializací, kterou jsem již představila. Rozvod pro dítě představuje situaci, ze které plyne nutnost adaptace a taktéž možné potíže s adaptací. Porozvodová adaptace dítěte je velmi spojována s rozvedenými rodiči, kteří by měli v ideálním případě pomoci dítěti. Nezřídka totiž samotní rodiče, nebo alespoň jeden z nich, nejsou dlouhodobě schopni se se situací vyrovnat a zadaptovat se, jak už jsem uvedla v první kapitole. Z toho soudím, že o to obtížnější to bude také pro dítě.

I zde však záleží, stejně jako je to u vlivu rozvodu, na individualitě dítěte: na jeho sociálním zázemí, vztazích, aktuálním zdraví, dědičnosti, jeho charakteru či temperamentu a celé řadě proměnných. Zajímavé také je, že v případě dětí, které pocítily utrpení ze strany rodiče před rozvodem, se uvádí, že bývá schopnost adaptace snáze uskutečnitelná. Komplikace přichází tedy především u větší množiny dětí, které vyrůstaly se svými milovanými blízkými.⁵¹

⁵⁰ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009, s. 144.

⁵¹ MÁROVÁ, Zdeňka, Senta RADVANOVÁ a Zdeněk MATĚJČEK. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 17.

Možné řešení je nejen v tomto ohledu komunikovat a informovat. Podle Teybera je to výchozí bod celé adaptace: „*Děti se lépe adaptují, mají-li k dispozici citlivé vysvětlení odpovídající na jejich otázky, proč k rozvodu došlo, a co bude dál. Utrápení rodiče se raději otázkám, obavám i smutku dětí vyhýbají. Dětem však chybí vysvětlení a s rozvodem se hůře vyrovnávají.*“⁵² Při této poznámce, bych chtěla odkázat na níže uvedené žádoucí a nežádoucí metody, a to především v tom ohledu jak mluvit s dítětem o rozvodu.

Dále je při přizpůsobování dítěte rozvodové situaci zásadní, aby změny, které se dějí v důsledku rozvodu a s ním spojené, nebyly příliš velké a jejich nároky nepřekročily individuální míru únosnosti mladého jedince. Uvádí se, že rozvod je sám o sobě těžkou adaptabilní situací a zůstane-li alespoň velká část života dítěte nedotčena touto enormní změnou, tak je to ku prospěchu. Koneckonců, když už je rozvod nevyhnutelný a stává se realitou, tak předvídatelnost, bezpečné prostředí, důsledná výchova a pravidelný kontakt s oběma rodiči je to, co dítěti usnadní jeho cestu.⁵³

V souvislosti s pohlavím dítěte a s různými reakcemi na rozvod se také podhalila skutečnost, že se chlapci s největší pravděpodobností adaptují o něco hůře nežli dívky. Teyber to dává do spojitosti s kázeňskou nedůsledností a vyšším procentem rizika, že je dítě vystaveno konfliktům, ve kterých panuje možná tendence rodičů chránit spíše dívky a chlapcům ponechat naopak prostor, aby se s tím vypořádali sami.⁵⁴ Pro doplnění chci zmínit také jeden zahraniční výzkum, který pojednává o tom, že přizpůsobení dítěte je významně založeno na psychickém zdraví jeho rodičů, vztahu, který mají děti k rodičům a na jeho stabilním prostředí.⁵⁵ Souhrnně řečeno, nemusí to být samotný akt rozvodu, který vytváří psychický a emoční stres v rodině, ale spíše to, jak se s rozvodem zachází jak před rozchodem manželů, tak i po něm. Při osvojení si schopnosti adaptace a jejího zdárného průběhu hrají důležitou roli vztahy rodičů, širší rodiny, přátel a také někdy i péče odborníků. Ti, kdo pomáhají složité změny překonat, se stávají podpůrným systémem, který dítě potřebuje a bude potřebovat nejen v tomto složitém období.

⁵² TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, 2007, s. 24.

⁵³ Tamtéž, s. 20.

⁵⁴ Tamtéž, s. 107-108.

⁵⁵ WILLIAMS-OWENS, Wanda M. *The Behavioral Effects Divorce Can Have on Children* [online]. The Graduate Center, City University of New York, 2017, s. 44 [cit. 3. 9. 2020]. Dostupné z: https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2314/

3.2 Rodič a blízké osoby jako průvodci

Rodina je základní kámen, ze kterého lze vybudovat základnu pro dítě. Členové rodiny jsou právě významnými spolurealizátory procesu resocializace, tedy jakési obnovy života dítěte po rozvodu. Podstatné je v tomto ohledu zmobilizovat rodičovské kompetence a být dítěti průvodcem v tomto procesu plném změn. Obecně zde můžeme podat, že to, co pro dítě bude rozvod znamenat, jak jej bude ovlivňovat a zasahovat do jeho života, závisí i na výchově, kterou dítě prošlo, a především na chování rodičů při rozvodu a po něm.

V případě dětí, které jsou rozvodem rodičů neurotizovány, se lze spolehnout na nejrůznější kompenzační mechanismy a příznivé vlivy jiných osob, které mohu postupně neurotizaci dítěte vyrovnat.⁵⁶ Mohou to být také sourozenci mladších i starších dětí, kteří si jsou většinou oporou a drží při sobě, či přátelé, kteří mohou pomoci zmírnit dopady, pokud nejde o destruktivní party. Když už se zde zmiňuji o sociální opoře, tak je empiricky doloženo, že takováto pomoc především od nejbližších je nejvíce účinné řešení v rámci zvládnání stresu a těžkých životních událostí, obzvláště v případech, kdy to jedinec sám nezvládá.⁵⁷

Na základě poradenské praxe odborníků můžeme zmínit, že rozvod, ve kterém je přítomno nezletilé dítě, se dotýká někdy i více prarodičů nežli samotných rodičů. Prarodiče se mohou obávat ztráty vnoučat, protože jsou převážně závislí na rozhodnutí rodičů a mohou je vidat jen jejich prostřednictvím. Babičky a dědečkové také často mohou zanevřít na zetě, ale svou nepřízeň nepřenáší kupodivu na vnoučata.⁵⁸ Tuto z mého pohledu pozitivní okolnost lze dobře využít právě při resocializaci dítěte. V zásadě to podporuje moje osobní přesvědčení, že jsou to právě prarodiče, kdo pomáhá dítěti po rozvodu. Domnívám se, že jejich přímá pomoc přichází mnohdy i jako první.

Přímo nevyřčená potřeba dítěte je jistě z mého pohledu ta, která přináší oporu. Můžou to být přátelé, blízká rodina, ochotní sousedé či rodinní známí, nebo dokonce i zvířata, která se stanou záchytným bodem, a dítě se na ně upne. Rodina, především rodiče i blízké osoby jsou zdrojem pro pochopení celé situace mladým jedincem a pro jeho osobnostní růst. Otázkou, kterou si kladu, však je, jak se může chováním především rodičů a dalších blízkých osob zmírnit, nebo naopak prohloubit negativní vnímání dítěte v souvislosti s rozvodem. To je

⁵⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994, s. 202.

⁵⁷ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009, s. 104.

⁵⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura, s. 100.

předmětem pojednání v následujících řádcích, které taktéž podávají tvrzení o tom, jak by resocializace jako proces, kdy je dítě konfrontováno s radikální změnou rozvodu, měla a neměla v určitých oblastech probíhat.

3.3 Žádoucí metody v procesu resocializace dítěte

Důležité je v rámci resocializace vytvořit takové podmínky a plány, na kterých mnohdy závisí úspěch a minimalizace nežádoucích jevů. Při rozvodu a po rozvodu je možné se chovat jako průvodce dítěte zcela kultivovaně a povýšit zájmy dítěte. Chtěla bych zde uvést zlomek poznatků, které se zvláště v případě rozvádějících se rodičů mohou osvědčit.

Typický problém je informovanost a způsob podání faktů o rozvodu. Rodiče se mohou domnívat, jak to dítě vnímá, či nevnímá. Podrobnosti jsem již uvedla v rámci vývojových fází dítěte. Správnou cestou je však nevhodit dítě do situace po hlavě. Dítě se dříve celou okolností, že jde o rozvod, stejně dozví a není nad to, aby to byla právě úloha rodiče je informovat. Nejlepší možností je začít právě s celým procesem resocializace tím, že dítěti oba rodiče řeknou o rozvodu a nepřenechají to jiným, nebo to dokonce jen tak nepřejdou. To podporují i odborné poznatky. Nejlepší je tak učinit oznámení za přítomnosti obou rozvádějících se rodičů. Takové sdělení by mělo přijít po rozmluvě obou rozvádějících se manželů a mělo by být co nejjednodušší, aby dítě nezmátlo a mělo co nejmenší chaotický dopad. Rodiče mohou být připraveni na jakékoliv reakce. Dítě může propuknout v pláč, může se rozzlobit, může být v šoku, nebo dokonce nic neřekne a bude si chtít celou situaci rozebrat niterně.⁵⁹ Může se také stát, že některé děti už rozvod sami vytuší, ale rodiče nechťejí nic přiznat. Dítěti tak nic nesdělovat jen na základě tohoto přesvědčení, že už to určitě ví, nemusí být šťastně započatý proces složitých změn.

Neméně podstatný článek v resocializaci dítěte po rozvodu je vytvořit dítěti pravidelný režim, ve kterém se budou angažovat oba rodiče.⁶⁰ Tento režim neznámá striktní navození řádu, ale můžeme si to vysvětlit tak, že dítě bude v průběhu procesu rozvodu podle svých potřeb trávit čas s oběma rodiči a budou dány jisté mantinely. Prioritou je vytvoření pocitu rodinného řádu a předvídatelnosti. To znamená dle zahraničních odborníků dodržovat tři faktory: rituály (dítě si je samo vytváří a má kontrolu nad situací), ujištění (dítěti je zajištěno láskyplné spojení s rodičem) a rutiny (dítě díky nim ví, co očekávat). Tyto faktory jsou nutné

⁵⁹ COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adoptce*. V Praze: Ikar, 2008, s. 97-98.

⁶⁰ KARR-MORSE, Robin a Meredith S. WILEY. *Zraněné dětství: vliv dětského traumatu na onemocnění v dospělosti*. Praha: Triton, 2013, s. 310.

k obnovení základní důvěry, a bezpečnosti.⁶¹ Kromě zachování rutin, které jsou brány jako běžné, kupříkladu ukládání ke spánku, stolování a trávení volného času, je však hlavní pomocí podtrhnout neměnnost rodičovského emocionálního vztahu k dítěti.⁶²

Budování pozitivní identity dítěte je velmi podstatné a právě kladné poznámky o obou rodičích jsou jejím významným faktorem. V rozvodových případech je však smutnou skutečností absence těchto fragmentů a obvykle se rodiče po rozvodu nezmiňují o tom, jak probíhal jejich vztah, když spolu byli šťastní a spíše o sobě mluvit nechtějí, nebo to dokáží jen s negací.⁶³ Minulost je pro budování identity dítěte však důležitá a nelze ji úplně vymazat. Dříve, či později si dítě samo bude klást otázky, kdo je a jací jsou jeho rodiče, nemluvě o tom, že dítě vyrovnávající se s rozvodem rodičů by mohlo na rodiče neprávem zanevřít. Pokud dítě může oba své rodiče pokládat za hodnotné i přes rozvod, tak to určitě posílí sebevědomí. Taktéž tomu může být i naopak. Ovšem otázkou je, co říct dítěti pokud jeden z rodičů nebyl z pohledu toho druhého zcela příkladným člověkem. Dítě by i tak mělo znát kromě všeho špatného alespoň něco, čeho si na tom konkrétním rodiči může vážit. Žádaný je také neutrální postoj k rozvodu u prarodičů. „Prarodiče taktéž musí být schopni neutrálního postoje, tedy měli by se před dítětem vyvarovat zaujímání stanoviska ve věci rozvodu, aby mohli poskytnout vnoučeti prostor pro odpočinek a klid, který tolik potřebuje.“⁶⁴

Před rozvodem i po rozvodu by mohlo být také klíčové poskytnout dítěti pozitivní zážitek. Přímá interakce rodič-dítě, čas strávený s dítětem a společné aktivity jsou hojivé v mnoha ohledech. Hry, sdílení koníčků a podobné činnosti jsou mnohdy lékem i na to, když dítě na svého rodiče zanevře z důvodu rozvodu. Při rozvodu s mnoha starostmi to mohou rodiče snadno opomenout a přitom se mi to zdá jako jedna důležitá i smysluplná věc. Vždyť přece hra je nejpřirozenějším zdrojem učení a zároveň přináší odreagování a radost ze společně prožitého času. Dokonce existuje i doporučení, vycestovat s dítětem po právním rozvodu na příjemnou dovolenou. Na dítě dovolená a výlet působí pozitivně hned z mnoha ohledů, jak zmiňuje Warshak. Jde o zábavu a odpočinek, který navozuje dobrou náladu rodiče, tudíž i dítěte, a také dochází k prohloubení vzájemného vztahu.⁶⁵ Myslím si, že pokud

⁶¹ PICKHARDT, Carl, 2011. The impact of Divorce on Young Children and Adolescents. In: *Psychology Today* [online]. New York: Sussex Directories, 2011 [cit. 9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/surviving-your-childs-adolescence/201112/the-impact-divorce-young-children-and-adolescents>

⁶² NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, s. 59.

⁶³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008, s. 42.

⁶⁴ BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál, 2011, s. 122.

⁶⁵ WARSHAK, Richard Ades. *Rozvodové jedy*. Praha: Triton, 2003, s. 280.

to finanční prostředky dovolí, tak je to skvělá metoda, při které rodič vnímá své dítě, jeho potřeby a současně si odpočine. Tento fakt by měli brát v potaz rodiče, kteří mají pocit citového odloučení od svých potomků, a také ti, kteří se domnívají, že jejich děti negativně reagují na změny způsobené rozvodem.

V rámci přípravy na tuto diplomovou práci jsem taktéž narazila na zejména cizojazyčné publikace, které by bylo vhodné při procesu, kdy dochází k resocializaci u dětí, využít. Jde o dětské knihy, s jejichž pomocí lze citlivě připravit děti a provést je v určitém věku tím, co obnáší rozvod. Vše je v tomto případě vysvětleno pomocí poutavých příběhů, kvízů a rad. Hovořím zde především o níže uvedených dětských románech a průvodcích:

- Případ strašidelného rozvodu, autor: Carl Pickhardt, v originále: *The Case of Scary Divorce*, rok vydání: 1998, doporučený věk: od 9 let
- Rozvod dinosaurů: průvodce pro měnící se rodiny, autor: Laurene Krasny Brown a Marc Brown, v originále: *Dinosaur Divorce: A Guide for Changing Families*, rok vydání: 1988, doporučený věk: 4- 8 let
- Co mohu dělat? Kniha pro děti o rozchodu nebo rozvodu rodičů, autor: Danielle Lowry, v originále: *What Can I Do? Book for Children of Separated or Divorced Parents*, rok vydání: 2001, doporučený věk: 8 – 12 let
- Nechci o tom mluvit, autor: Jeanie Franz Ransom, v originále: *We Don't Want to Talk About It*, rok vydání: 2000, doporučený věk: 4- 8 let
- Průvodce inteligentní dívky po rozvodu jejich rodičů, autor: Nancy Holyoke, v originále: *A Smart Girl's Guide to Her Parent's Divorce*, doporučený věk: od 8 let

Pokud k rozvodu, ve kterém je přítomno dítě, dojde, tak je taktéž možné, aby si pečující osoby, tedy rodiče zajistili některého ze zmíněných odborníků ve 4. kapitole. Velké procento rodičů toto může opomíjet a vyhledává odbornou pomoc, spíše až když se něco nedaří. Dobrý odborník na prožívání rozvodu dítětem mnohdy pomůže nasměrovat nejen dítě, ale především rodiče a sdělit jim zásadní možnosti, jak lze dítě na rozvod připravit. Tato preventivní metoda spolupráce je velmi důležitá, koneckonců i samotní rodiče musí s dítětem spolupracovat a fungovat v novém životním uspořádání. Při rozvodu, který je doprovázen stresem, se doporučuje nějakého odborníka oslovit, protože to může být ta nejlepší pojistka.

3.4 Nežádoucí metody v procesu resocializace dítěte

Při složitosti a rozmanitosti života v současnosti je obtížné poskytnout ucelený pohled a rady, které by byly jednoznačné pro široké spektrum rodičů, kteří se rozvádějí nebo si rozvodem prošli a mají z tohoto vztahu nezletilé dítě. Nicméně výzkumy i praxe dlouhodobě ukazují, že většina rodičů, které jsem víceméně označila za hlavní spoluiniciátory celého procesu a také za průvodce, se dopouští některých podobných, ne-li stejných chyb, které zhoršují v důsledku psychický stav dítěte či na něj mají jiný neblahý vliv a neusnadňují dítěti tento sám o sobě složitý okamžik v životě.

Hranice komunikace, které jsou jasně vymezené v tomto procesu, jsou velmi tenké, ale zato zásadní. Pokud jsem o pár řádků dříve zmínila, aby dítě bylo informované, tak je současně vhodné se vyhnout tomu, aby bylo dítě zatěžováno problémy dospělých. Zejména ohrožující je pro dítě, když jeho rodiče nedovedou komunikovat a dostává se do pozice poslíčka komunikace bývalých partnerů. Stejně je to i u sdělování zatěžujících podrobností, když se dítě stane doslova důvěrníkem rodiče.⁶⁶ Tendence je také taková, že se rodiče angažují až moc, nebo naopak neříkají nic. Zatajovat například dětem to, že se rodiče rozvádějí, nebo důvod rozvodu, je rizikové. Informace může přijít od špatného zdroje, v nevhodné formulaci a nevědomost tak chrání dítě jen zdánlivě. Je doloženo, že děti získávají například hodně informací z nonverbální komunikace rodičů a to prohlubuje jejich dohady, nejistotu a pocity viny.⁶⁷ Dítě také zcela jistě vycítí, že rodiči je nepříjemné o rozvodu mluvit, a tak jeho mlčení může akceptovat, což vede k tomu, že si dítě může skutečnost dokreslovat a nedostane možnost ji reálně poznat. Snižování hodnoty partnera, dle mého názoru, taktéž vede k nejistotě dítěte a rodiče by se měli vyvarovat takových frází, které ponižují toho druhého.

Pro dítě je také stresující být svědkem, nebo dokonce účastníkem rozvodových i porozvodových sporů, přiklánět se na stranu jednoho rodiče a hádky řešit. Není také vhodné donutit dítě, aby po právním rozvodu zapomnělo na druhého rodiče. Konflikt je velmi často bohužel přítomen a míra, do jaké jsou děti vystaveny konfliktům, může mít podstatný dopad. Děti, jejichž rodiče v základních principech týkajících se dítěte spolupracují, omezují nevraživost i dětem mající možnost se vídat s oběma rodiči, se obvykle daří lépe než jiným

⁶⁶ SCHMIDOVÁ, Kateřina. Rozvody a rozchody rodičů a dětí. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. s. 49.

⁶⁷ VANÍČKOVÁ, Eva. Stres dítěte v rozvodové a porozvodové situaci. Růžová linka. *Spravedlnost dětem* [online]. [cit. 23. 11. 2020] Dostupné z: <https://iustin.cz/art.asp?art=21>

dětem v rodinách, kde je tomu opakem.⁶⁸ Konflikt pramenící z rozvodu má silný vliv na přizpůsobení se dětí a jejich obtíže.

Netaktní a zhoubná praktika je popouzení dítěte. Dítě se může stát nástrojem manipulace, zvláště pokud je dítě velmi sugestibilní, tak je možné dítěti napovídat nepravdy a z části pravdy, které v dítěti vzbudí strach nebo odpor k druhému rodiči. S dítětem může být takto manipulováno rafinovaně, ve jménu ochrany, ale i cíleně, především nevyzrálou osobností rodiče, která v důsledku poškozuje dítě. Navozený negativní postoj vzbuzuje však v dítěti nepříjemné napětí, které se může projevit vnějším vyjádřením v podobě negativních znaků chování a taktéž nepříznivě ovlivnit vývoj dítěte.⁶⁹ Odborníci se jednoznačně shodují, že to je nenápadné emoční vydírání, kdy je dítě ovlivněno strategií dostat lásku, jen pokud bude k rodiči loajální. Na to však dítě nemusí být psychicky připravené a tento dvojsečný vztah vede podle všeho jen k úzkosti, nejistotě a dříve, či později i k trvale narušeným vztahům k oběma rodičům.⁷⁰ Taktéž se uvádí, že je nevhodná nadměrně protektivní výchova jednoho z rodičů. Průběh nezdravého upnutí dítěte je vidět dle Matějčka právě často při rozvodech a vede to k negativním důsledkům.⁷¹

Vyhrazené zaměňování materiálních potřeb za potřeby psychické, které byly v této práci již objasněny, je také nežádoucí projev. Můžeme se domnívat, že dítě má rádo toho, kdo mu působí více příjemností, a také je to strategie mnoha rodičů, jak zmírnit dopady rozvodu, či je dokonce kompenzovat, ale paradoxně se citový vztah dítěte k dospělému nezakládá v rozhodující míře na příjemnostech, ale na pocitu jistoty a lásky.⁷² Dávání dárek pokládám za milé, ale pomíjivé, některé děti toho mohou zneužívat a to jistě není ta správná cesta. Na druhou stranu není správné, když je tato pozornost považována druhým rodičem jako negativum, přeci jen je to akt znamenající svým způsobem náklonost. Problém spatřuji především v tom, když tyto materiální dary mají tendenci zastínit základní potřeby v této práci uvedené.

⁶⁸ Amato, P. R. Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of marriage and the family*. 1993, (55)3 s. 23-38.

⁶⁹ KNETLOVÁ, Zlata. *Či je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě*. České Budějovice: Krizové centrum pro děti a rodinu, 2017, s. 26-29.

⁷⁰ TRAMPOTOVÁ, Olga. Dítě jako zbraň. Táta je lump. Proč to matky po rozvodu říkají, proč na to děti přistupují a kam to vede? *Psychologie.cz* [online]. [cit. 25. 11. 2020] Dostupné z: <https://psychologie.cz/dite-jako-zbran/>

⁷¹ MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994, s. 137.

⁷² Tamtéž, s. 147.

Chtěla bych dodat, že existuje daleko více možných hrozeb, ale i po tomto zlomku v konečném počtu pokládám za důležité, aby se především rodiče nad situaci rozvodu povznesli, vždyť už je přeci nevyhnutelná a soustředili se spíše na minimalizaci a prevenci proti hromadění stresových faktorů, protože dítě samo o sobě je v těžké pozici a na tenkém ledě a není vhodné ho ještě více prolomovat nežádoucím jednáním. Negativní dopad, který je třeba podchytit, je narušení mezilidských vztahů. S adaptačními problémy a negativními projevy dítěte v rozvodu, které mohou být jeho následkem, je třeba zaktivovat dostatek sil v dítěti i v rodičích a právě ve chvíli, kdy síly dochází, je na místě zcela neopominutelně spolupráce s odborníky.

4 Odborná pomocná intervence

Pro rodiče není lehké si procházet krizí a přitom myslet na děti a stejně tak pro děti není lehké se odpoutat od myšlenek, že máma a táta nejsou spolu. Tyto a mnohé další problémy někdy nejsou jen záležitostí uvnitř rodiny, ale mohou se do ní intervenovat odborníci a různé snahy, které s tím mohou významně napomoci. Odborná pomoc si klade jednoduše za úkol pomoci ukončit manželství dvou partnerů poklidnějším způsobem a to nejen v jejich vzájemném vztahu, ale i ve vztahu k jejich dětem. Přijmout ji znamená zcela jistě to, že nám na druhých záleží a hledáme inspiraci, jak by se všichni zúčastnění nejen při rozvodu, ale i po něm ocitli s co nejméně šrámy. Uznat realitu takovou, jaká je, a dělat chyby není ostuda, ale je přinejmenším vhodné si možné riziko uvědomit a přijmout pomoc, pokud to dotyčný sám nezvládá.

Profesionálové tu nejsou proto, aby poučovali, mají rozdílné role, pozice a jejich cílevědomá pomocná aktivita by měla vést k nápravě nebo k reorientaci dosavadního života a k rehabilitaci účastníků. Můžeme jejich pomoc v mnoha ohledech vnímat jako preventivní cestu.⁷³ Na odborníky je možné se obrátit nejen při rozvodu, ale na mnohé z nich je možné se obrátit i několik let po rozvodu. Zvláště vezmeme-li v potaz, že psychorozvod není jednorázový akt.

Někdy rodiče nejsou schopni ani po letech spojit rodičovství a mají k sobě nesmazatelné pouto křivdy, které jako provaz svazuje dítě, které si nese důsledky. To jsou většinou ty chvíle, kdy jeden s rodičů vyhledá pomoc pro své dítě, a pokud si to uvědomí, tak také pro sebe. Stále je však ještě velká množina rodičů, kteří nejsou ochotni pomoc a roli odborníků v procesu přijmout, anebo ji někteří jen chtějí zneužít. Profesionálové, kteří se s lidmi v rozvodu kontaktují, jsou nevyhnutelně vtahováni do rodičovských konfrontací. Vstupují do polarizovaného pole, obzvláště když rozvod probíhá destruktivně a každý z bývalých partnerů hledá spojence.⁷⁴ Tento scénář vývoje událostí není jen domněnkou, ale skutečností, se kterou se setkává velmi mnoho odborníků.

Odborná stejně jako i laická pomoc tvoří propojený řetězec v rozvodové krizi, který může významně pomoci. Zakládá se především na podpoře naděje a životních sil, které ji

⁷³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura, s. 16.

⁷⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, s. 23.

pomohou překonat. Poskytnutí úlevy od smutku dokonce může zmobilizovat rodičovské kompetence k zvládnání této životní události.⁷⁵

Někteří odborníci působí na rodiče, jiní na dítě, nebo dokonce i na obě role. Právě propojení je ten nejlepší lék na to, aby si rodiče uvědomili svoji roli a pomohli dítěti se resocializovat a přijmout fakt rozvodu i pokračujícího rodičovství. Rodiče si mnohdy nemusí uvědomit, že dítě může pod tíhou situace velmi trpět, což se ne vždy projeví řadou příznaků. Pokud je rodiče chtějí řešit a mají zájem naučit se, jak k dítěti během rozvodu a po něm přistupovat, mohou k tomu využít profesionální pomoc, která pomůže nejen jim v konfliktu, ale hlavně jejich dítěti.

V této práci dále v návaznosti nastíním odbornou intervenci ve formě: mediace, poradenství pro rodinu, psychologické pomoci a pomoci sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dítěte.

4.1 Pracovník sociálně-právní ochrany dítěte

Orgán sociálně-právní ochrany (dále jen OSPOD) je klíčovým orgánem státní správy, který se zabývá širokým spektrem sociálně-právní ochrany dětí a působí na pověřených městských úřadech.⁷⁶ Jeho cílem je v zásadě chránit děti v různých krizových situacích, do kterých spadá i situace rozvodu a po rozvodu. V zásadě by tento orgán měl podporovat rodiče v jejich rodičovství a zastupovat zájmy dítěte při rozvodu během samotného soudního řízení pokud mezi rodiči vládou konflikty a nemohou se domluvit, jak bude probíhat třeba péče o potomka po rozvodu.

Tato odborná iniciativa OSPODU při rozvodu zasahuje jak rodiče, tak i samotné dítě. Běžným jevem je, že jeden z rodičů vyhledá pomoc pracovníka OSPOD již při sepisování návrhu rozvodu pro soud. Návrh obsahuje úpravu poměrů k dětem. Tento krok není povinností a návrh může sepsat sám rodič nebo i advokát, ale v zásadě to je lehce využitelné poradenství, které umožní rodiči se v celém procesu rozvodu s dítětem snadněji orientovat. Soud pak na základě návrhu ustanoví kolizního opatrovníka, který se standardně seznamuje s rodiči, přičemž je nejdříve kontaktován rodič, který nepodal návrh, protože je třeba jej informovat stejnou mírou o celém procesu včetně práv a možných východisek. Tehdy se orgán sociálně-právní ochrany dětí stává součástí rozvodového sporu naplno a je

⁷⁵ CIMRMANNOVÁ, Tereza. *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí*. Praha: Karolinum, 2013, s. 49.

⁷⁶ MATOUŠEK, Oldřich, ed. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017, s. 79.

opatrovníkem dítěte, i když zákonnými zástupci stále zůstávají rodiče.⁷⁷ Kolizní opatrovník zajišťuje informovanost obou protistran rozvodu, poskytuje poradenství, které vede k blahu dítěte, a zjišťuje poměry, jaké v rodině panují. Zásadně někdy ovlivňuje celý proces i širším směrem, kdy může dítě přizvat k rozhovoru. Kolizní pracovník, jak už názvu plyne, dokáže pracovat se střety zájmů různých jedinců a kvůli těmto střetům je právě osobou, která díky této kolizi dokáže zastupovat samotné dítě a přistupovat tak, aby i jeho stanovisko bylo zohledněno u soudu.

Sociální pracovníci OSPODU mohou, jak už jsem zmínila, vyzvat dítě k pohovoru. Tento krok musí být však zajištěn až poté, co bude dítě o situaci informováno. Zcela chaotický a nesrozumitelný je zřejmě i požadavek rodičů, aby se o rozvodu dítě dozvědělo od někoho jiného, a právě odborník, který rozvod bude s dítětem probírat, nesmí být v zásadě postaven do role nositele zlých zpráv. Kolizní opatrovník má také v moci, aby vyhodnotil, zda dítě bude schopno formulovat vlastní názory a nebude přejímat argumentaci rodiče a zda to bude přiměřené k jeho věku. Udává se, že ve 12 letech je dítě způsobilé na toto téma konstruktivně vypovídat informace a i je přijímat, ale současně se uvádí, že i mladší dítě svým specifickým způsobem dokáže vypovídat. K těmto specifikům komunikace v jednotlivých vývojových obdobích je dle Pemové a Ptáčka třeba znát psychologickou komunikaci: účelové lhaní, dětská přání a fantazie.⁷⁸ Mimo to je také třeba brát v potaz emoční stránku celé citlivé záležitosti a přijmout fakt, že dítě je zaskočeno a neumí tuto radikální změnu zpracovat. V tomto případě je velmi zásadní, aby nebyl rozhovor uskutečněn, neboť může vypovídat důležitá fakta, která se odrazí na výsledku celé kauzy.

Pracovník OSPOD, který se angažuje v rozvodových konfliktech, se orientuje v legislativě týkající se rodiny, sociálně právní ochrany dětí a soudního opatrovníckého řízení a metodiky činností: hodnocení rodiny a tvorby individuálních plánů ochrany dítěte. Pracovník OSPOD spolupracuje s dalšími odborníky, jimiž mohou být psychologové, soudci, rodinní mediátoři, rodinní poradci a další povětšinou neziskové instituce a bezplatné služby. K těmto odborníkům také ve značné míře přímo OSPOD doporučuje klientelu. Pracovník dokáže komunikovat s dítětem a zhodnotit jeho míru ohrožení a vlivy, které ohrožení mohou způsobit. Přihlíží také k fungování rodiny vůči dítěti, zejména na materiální zázemí, výchovné

⁷⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, s. 75.

⁷⁸ PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 2012, s. 80.

metody a kvalitu vztahů.⁷⁹ Pomáhá zkrátka rodinám stanovit si priority a zprostředkovat i jiné zdroje poradenství. Zastupuje v zásadě dítě a má zájem podporovat rodiny a přispívat celkově k snadnému průběhu rozvodu.

4.2 Rodinná mediace

Další odbornou sférou je mediace, která se dá aplikovat na široké spektrum problémů, ale nás bude zajímat především rodinná mediace a její úloha v souvislostech spojených s rozvodem. Předmětem mediace není psychoterapie ani manželské poradenství, které jsou doménou jiných odborných iniciativ, ale tato specifická metoda pomoci přináší odlišný pohled na rozvodové konflikty. Při rozvodu se mediace hlavně uplatňuje při hledání společné dohody rozvádějících se, přispívá k vzájemnému pochopení a ve své podstatě přináší i jisté emoční uklidnění rodičů, které má určitě blahodárný vliv na dítě. Tato metoda, jak lze řešit rozvodové konflikty, se v České republice praktikuje řídčeji, než je tomu jinde ve světě, kde má v tomto poli působnosti velkou roli. Rodinná mediace je přitom velmi schůdná metoda, jak se dají minimalizovat dopady rozvodu na děti, a podporuje celý proces resocializace.

Holá obecně definuje mediaci jako neformální mimosoudní proces a efektivní metodu používanou při řešení konfliktů, ve které se velký důraz klade na komunikaci vedenou za pomoci intervence třetí strany. Touto třetí stranou je myšlen mediátor, který pracuje jako vyškolený odborný poradce, a klienty, tedy v našem případě rozvádějící se rodiče, spíše vede k vzájemnému nalézání cesty a spolupráce.⁸⁰

Mediaci při rozvodu mohou vyhledat zejména ti, kteří se chtějí dohodnout na úpravě kontaktů, výchově a komunikaci směřované k dítěti. V zásadě vychází z toho, že mediace se na rozdíl od dalších poradenských iniciativ lze zúčastnit pouze s protistranou, tedy druhým partnerem a ne individuálně. Mediátor je velmi nestranný a málokdy podává jasné rady rodiči.⁸¹ Inicie přichází zejména z aktivního vyhledávání této pomoci přímo od rodiče, který chce takto spor vyřešit. Někdy ovšem z důvodu nezájmu druhého partnera se podílet na řešení problému zasahuje také OSPOD, který má informace o mediátorech, a s cílem pomoci dítěti v této situaci podává apel na druhého partnera, který se může potom mediace zúčastnit. Další scénář je i takový, že rodiče o mediaci nevědí. Svoji situaci však chtějí změnit, protože je pro ně neúnosná a zatěžuje je i jejich děti, ale nepřichází přímo dobrovolně, ale opět na

⁷⁹ MATOUŠEK, Oldřich, ed. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017, s. 80-81.

⁸⁰ HOLÁ, Lenka. *Mediace: způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada, 2003, s. 50.

⁸¹ BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Praha: Karolinum, 2006, s. 99.

doporučení pracovnice sociálně-právní ochrany dětí, nebo přímo od soudce. Při soudu samotném se pak výsledky mediace velmi zohledňují a usnadňují celý průběh rozvodu. Obvykle je realizováno 3 až 8 sezení a dítě k nim bývá jen zřídka přizváno.⁸² Pokud k tomu dojde, tak mediátor by měl dbát zvýšeně na to, aby bylo dítě ochráněno a nezhoršila se celá situace, a i když je vlastně nestranným tak při těchto sezeních musí působit jako obhájce dítěte. Z klasické role nestranného zprostředkovatele zde můžeme spíše zpozorovat tendenci informovat rodiče o psychologickém vývoji dětí a vyjasnit jim jejich mylné předpoklady o tom, co dítě potřebuje, a co ne, pokud považují návrhy druhého rodiče za škodlivé.⁸³ Však i bez účasti dítěte pomáhá mediace rodičům ochránit jejich dítě, a pokud jsou rodiče ochotni přijmout mediaci a komunikovat, tak to může vyřešit spoustu zásadních otázek i usnadnit zdlouhavý právní rozvod, který je emočně náročný pro všechny jeho aktéry.

Mediaci můžeme chápat jako spíše právní iniciativu, která však v sobě nese prvky psychosociální intervence. Odborník na mediaci musí zvládat řídit celou komunikaci, mít právní znalosti a v neposlední řadě i povědomí o psychologických faktorech, jak už jsem naznačila. Mediátor skrytě podněcuje uvědomění si rodičovství své klientely a v zásadě klienty nehodnotí a neradí jim přímo, jen je podporuje a nahlíží na rodiče jako na nejvyšší odborníky, kteří umí nejlépe posoudit svoji vlastní situaci. Mediátor jen hledá v jejich konverzaci nejschůdnější vzájemné řešení. Stejně jako já zahrnuji do této práce mediaci, tak i ze stejného důvodu Bakalář vnímá mediaci při rozvodu jako prevenci a zmiňuje následující: „V konečném výsledku rodinné mediaci jde vždy o stabilizaci optimálních poměrů dětí i rodičů a tedy i o prevenci negativních jevů, provázejících rodinné krize.“⁸⁴

Pokládám za nutné zmínit, že mediace je nabízena mnoha organizacemi, a podle toho se také odvíjí fakt, zda je mediace bezplatná, či za úplatu. Velké riziko tkví zcela jistě v tom, že mediátora mohou dělat i lidé, kteří jsou pouze vyškolení, a samotné vzdělání třeba nemusí korespondovat se službou a kvalitou výsledné mediace to může ovlivnit. Nemluvě o tom, že mediátor při rozvodu nemusí mít znalosti dětské psychologie, ale pouze právních formalit.⁸⁵ Ovšem pokud mediátora doporučí samotný OSPOD nebo dětský lékař či rodina, která si tímto

⁸² ŠANCEDĚTEM. Rodinná mediace jako pomoc při rozvodu. In: Youtube [online]. 01. 11. 2013 [cit. 25. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=OWEKLy9A4TU&feature=youtu.be&ab_channel=%C5%A0anceD%C4%9Btem.

⁸³ WARSHAK, Richard Ades. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996, s. 184-185.

⁸⁴ BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Praha: Karolinum, 2006, s. 100.

⁸⁵ WARSHAK, Richard Ades. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996. Rádci pro život (Portál), s. 186.

obdobně prošla, tak můžeme až na velmi málo výjimek soudit, že jde o pracovníka kvalifikovaného a odborně zdatného. Můžeme tak shrnout, že jestliže se podaří takto pomoci rozvádějícím se manželům a jejich dětem, tak jde o prospěšný počin, který je třeba podporovat a šířit o něm reference.

4.3 Psycholog

Psychologické poradenství a psychoterapie je v rozvodové problematice velmi známá záležitost, která se uplatňuje zejména při řešení rodičovských sporů, rozvodových i porozvodových problémů. Poradenství je určeno jak pro rodiče, tak i pro děti. Cílem návštěvy u psychologa není najít uspokojivou shodu, jako tomu bylo u mediace, ale spíše pochopit motivy vlastního chování i pohnutky bývalého partnera a přenést pozornost z vlastních pozic na potřeby dítěte. V tomto ohledu zcela jistě sehrává nezastupitelný význam.

Při tomto druhu poradenství je nejčastěji vytyčeno, jak lze projít rozvodem s co nejmenší újmou především pro děti, a taktéž sem spadají i otázky svěřeni do výchovy a různé situace, ve kterých je lepší se tímto způsobem jako rodič pojistit proti možným rizikům souvisejícími s porozvodovým a rozvodovým řízením. Je-li pomoc vyhledána až v situaci, kdy právní rozvod proběhl, tak se mohou řešit například i výchovné problémy dětí spojené s rozpadem rodiny, dětské prožívání a psychický či zdravotní stav dítěte.⁸⁶ Možný je také scénář, kdy rozvedený rodič nebo rodiče navštíví psychologa, protože pokládají například zlobení za znak poruchy. Zde už je ale riziko, že intervence přichází pozdě, nicméně přichází. Často pak u takových případů dochází k tomu, že po výpovědi psychologa neexistuje ochota rodičů připustit, že příčinou je stresový faktor rozvodu, a zejména pak dokonce absence jednoho rodiče.⁸⁷

Odborník se vždy snaží vše přizpůsobit na míru přímo dané situaci a přitom mu stačí znát jen pár základních údajů o rodině a vypovědět jádro problému. Naopak od odborníka se rodičům dostane rada a možný postup, kterým se mají ubírat, od nestranné osoby, která je vyslechne a drží se etických zásad své práce. Principy jsou jednoduché a mnoha rodičům pomůže i jedno sezení, které mnohdy netrvá více jak 1 hodinu. Odborník se orientuje: v oboru klinické psychologie, v diagnostikách, v duševních poruchách, v následcích dysfunkčních

⁸⁶ BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Praha: Karolinum, 2006, s. 77.

⁸⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994, s. 140.

rodinných poměrů a vyzná se v dětských traumatech. Realizují se jak individuální psychoterapie pro děti, tak i poradenská činnost pro rodiče a rodinné terapie. Psycholog má schopnost analyzovat diagnostický problém, navrhnout terapeutický a rehabilitační plán, vede rozhovor a diagnostické pozorování. Navazuje kontakt s rodiči a dětmi v krizových situacích a poskytuje rodičům i dětem podstatnou oporu a nabízí vedení.⁸⁸

V souvislosti s rozvodem a dítětem zde psycholog sehrává ještě jednu neméně důležitou roli v průběhu právního rozvodu a tou je znalecké posouzení. Profesionál v tomto oboru je mnohdy pověřen soudem udělat závěr, na základě kterého se bude moci soud orientovat ve vztazích zúčastněných rodičů i dětí a rozhodnout v zájmu dítěte, které bylo hlavním podnětem pro tento posudek. Znalec z oboru psychologie se řídí správnými předpisy a řádem, dle kterého jsou jeho kroky ustanoveny. Posudek podává informace o citových vazbách, výchovných schopnostech, osobnosti, preferované péči, psychických a zdravotních problémech a jiných skutečnostech. Úkolem znaleckého posudku je ve výsledku předat tyto důkazy nejružnějšího charakteru, které vyvstaly na povrch na základě vyšetření rodičů i dětí. Role znalce v oboru psychologie je jiná než jsem uvedla na začátku postavení psychologa v běžné praxi, nicméně chtěla jsem zde představit i toto pole působnosti psychologa. Tato role znalce je užívána v případech, kdy je rozvod komplikovaný, konfliktní a někdy také dlouhotrvající. Matoušek ještě uvádí zajímavé dilema, kdy roli znalce může v některých zemích vykonávat sociální pracovník, zatímco u nás v České republice je to z valné většiny právě na znalcích z oboru psychologie.⁸⁹ Znalec se řídí řadou doporučení, která mají klíčový význam na výsledku znaleckého posouzení. Kompetentně a objektivně vstupuje do celého procesu, avšak musím souhlasit s Matouškem, který spatřuje dilema v tom, že i jiní profesionálové jsou kompetentní k této roli. Zvláště sociální pracovníci, kteří navštěvují rodinu v jejím přirozeném prostředí a mají dlouhodobější zkušenost s rodinou.

4.4 Manželské poradenství: pracovníci poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy

Jedná se o bezplatnou sociální službu zřízenou městským nebo krajským úřadem a někdy také i neziskovou organizací, která nabízí registrované odborné sociální poradenství a pomáhá ve vztahových problémech především dospělým lidem. Realizuje se individuálně,

⁸⁸ MATOUŠEK, Oldřich, ed. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017, s. 90-91.

⁸⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, s. 140-141

popřípadě v párech a zcela výjimečně se pracuje i s celou rodinou. Tým takového odborné intervence tvoří sociální pracovník, popřípadě psycholog a jiní externisté. Metodicky se tým řídí Asociací manželských a rodinných poradců a speciálně v rámci rozvodového poradenství jsou vytvářeny dohody týkající se porozvodového uspořádání poměrů dospělých a dětí.⁹⁰

Do manželské poradny klienti dochází, i když jde o konsensuální rozvod, neboli rozvod, ve kterém se rozvádějící se bezproblémově dohodli. Účastníci rozvodu poradny aktivně využívají, neboť je jejich spolupráce více podnícena a hodnotí to jako přínosnou iniciativu. Poradci zde mají mít kompetence i posoudit, zda je rozvod skutečně v prospěch.⁹¹ Mohlo by se však zdát, že tento typ poradenství je stále spíše zafixovaný jako doslova záchranný manželský systém, který se rozvodů příliš netýká. Opak je pravdou, avšak zde je pozice rozvádějících se manželů v daleko větší pozornosti než pozice dítěte a jak už bylo zmíněno, tak jen mimořádně se pracuje s celou rozpadající se rodinou.

Problém, který klienta trápí, může být v kontextu fází rozvodu, kdy prožívá popření, smutek, zlobu nebo se celkově vyrovnává s celou situací a právě v těchto fázích se snaží odborník rozvádějícího se doprovázet.⁹² Dle Matějčka můžeme ale vyvodit, že dříve se v manželské poradně fáze porozvodová řešila jen v minimální míře a bylo to pouze v kompetenci psychologa. Stejně tak je uvedeno, že poradny měly způsobilost jen k tomu, aby řešily rozvodový případ pouze z hlediska rozvádějících se, bez jakéhokoliv vztahu k dětem.⁹³ Řešení rozvodu napříč spektry různých fází, ve kterých se jedinci nachází, se zdá z tohoto konceptu klíčové.

4.5 Jiná pomocná intervence

Dále bych chtěla zmínit i zajímavou neziskovou organizaci: Národní institut pro děti a rodinu, v rámci které byl vytvořen projekt na vzdělávání rodičů i odborníků v situaci rozpadu rodiny. Cílem je pochopit a zohlednit prožívání dítěte v kontextu rozvodu. Konkrétní projekt nese název: Sdílené rodičovství a je spuštěn už od roku 2019, přičemž bude ukončen v roce 2021. Důležité je, že do projektu se mohou zapojit právě rozvádějící se rodiče nebo ti, kteří si rozvodem již prošli a chtějí zabezpečit svému dítěti lepší adaptaci a sžítí se s tím, že

⁹⁰ MATOUŠEK, Oldřich, ed. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017, s. 82-83.

⁹¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, s. 145 – 146.

⁹² Tamtéž, s. 149.

⁹³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Praxe dětského psychologického poradenství: celostátní vysokoškolská příručka pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 77-01-8 Psychologie a skupiny oborů Učitelství*. Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství), s. 23.

jeho rodiče jsou rozvedeni.⁹⁴ Kromě jmenovaných intervencí také nesmíme zapomínat na existenci: pedagogicko-psychologických poraden, dětských krizových center, školních poradců, Linky bezpečí pro děti a mládež, Modré linky a jiných linek důvěry. Dále bych chtěla upozornit, že především v Kanadě a v USA se můžeme setkat s četnými propracovanými programy pro děti zakládajícími se především na komunitní pomoci. Obecně v zahraničí lze zaznamenat také vysoký počet kurzů pro rozvádějící se rodiče.

Novák dokonce upozorňuje, že možnou inspiraci pro další posun v této problematice můžeme hledat právě v jednom programu, se kterým přišly americké pojišťovny pořádající rozvodové a porozvodové programy zaměřené na eliminaci stresových faktorů rozvodu. Programy jsou realizované jako svépomocné skupiny sloužící na odbourání napětí, sdílení zkušeností a posílení toho, jak rozvodu a období po něm čelit. V těchto skupinách působí jak odborníci, tak i laici s rozvodovou zkušeností.⁹⁵

Čtvrtou kapitolou jsem chtěla poukázat na fakt, že podpora, odborná intervence a postupy odborníků napomáhají k tomu, aby se nejen dítě, ale i celá rozvedená rodina vyrovnala s nepříznivými situacemi a pocity, které z rozvodu plynou. V některých případech je i nutné pro blaho všech zapojit profesionální pomoc, aby se okolí stabilizovalo a poskytovalo dítěti co možná nejvíce optimální možnosti jak zpracovat situaci a adaptaci i koordinaci jako jasný postup v tomto nelehkém období. Chtěla bych dodat, že ať už pomoc odborníka vnímáme jakkoliv kontraproduktivně, tak je zdravé mít na mysli následující poznatek.

Rozvod se dá přirovnat k situaci, jako když se nám nehojí nemoc s pomocí domácího ošetřování. Pokud je samotná rozvodová okolnost i následky s ní spojené bolestivé a ztěžují život více, než je únosné, tak se vyplatí stejně jako o každou fyzickou ránu pečovat a zahojit ji s pomocí odborníka. Důsledky zranění se totiž mohou stupňovat a překračovat do jiných obtíží. Stejně jako i u somatických potíží hrozí riziko, pokud jsou neléčeny, tak i u potíží spojených s duší a srdcem je velké riziko, že se překlenou do problémů s duševním zdravím a zdravím mezilidských vztahů.⁹⁶

⁹⁴ SDÍLENÉ RODIČOVSTVÍ. *Sdílené rodičovství* [online]. 2020 [cit. 2. 12. 2020]. Dostupné z: <https://sdilenerodicovstvi.cz/>

⁹⁵ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, s. 57-58.

⁹⁶ POUPEŤOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Praha: Grada, 2009. Psychologie pro každého, s. 21.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Metodologie výzkumného šetření

Hlavními aktéry tohoto výzkumu jsou dvě specifické skupiny, které mají dle mého názoru velký přehled o situaci dítěte, které je vystaveno rozvodu. Jsou to hlavně rozvedení rodiče, kteří se ocitají v bezprostřední blízkosti svého dítěte a jsou podstatným článkem určujícím celý proces. Kromě rozhovorů s rodiči jsem využila také možnosti spolupracovat s dvěma odborníky, kteří pracují jak s klientelou rodičů, tak i s dětmi a jejich nestranný odborný náhled společně se zkušeností s vysokou množinou jedinců procházejících rozvodem hodnotím jako přínosný. Právě odborné dodatky vyplývající z rozhovorů s profesionály jsem se rozhodla do svého výzkumu taktéž zahrnout.

5.1 Cíl výzkumu

Cílem této práce je vystihnout, jak probíhá resocializace dítěte v průběhu rozvodu a v následné porozvodové situaci se snahou o minimalizaci budoucích následků rozvodu na dítě v kontextu rozvodu rodičů.

V konkrétním případě je klíčové prozkoumat a popsat rizika, kterým je dítě i pečující rodič v tomto období vystaveno a také zjistit, jaké metody nebo postupy jsou pro správnou resocializaci dítěte v rozvodovém řízení vhodné. Práce bude dále zkoumat poznatky informantů, jejich zkušenosti z rozvodu, v němž figuruje nezletilé dítě, vliv konkrétních událostí způsobených rozvodem na dítě a jeho následné sociální začleňování a různá specifika, která jsou v praxi přítomna. Výzkum se zaměřuje na reakce dětí, vyskytující se negativní vlivy a důsledky, komunikaci, využití odborné pomoci nebo širší rodiny či na změny, které souvisí s resocializačním procesem jako reakcí na změnu těžké životní situace. Práce bude také obohacena o odborné zkušenosti a doporučení intervenujících profesionálů pracujících v oblasti rozvodové tematiky.

5.2 Výzkumné otázky a tazatelské oblasti

Hlavní výzkumná otázka práce zní: Jak probíhá resocializace dítěte v průběhu rozvodu a v následné porozvodové situaci se snahou o minimalizaci budoucích následků rozvodu na dítě v praxi?

Byly taktéž stanoveny další dílčí výzkumné otázky:

DVO1: Jaké jsou změny a složité situace v tomto období, se kterými se vypořádávají děti a rodiče?

DVO2: Jakým způsobem reagují děti na rozvod?

DVO3: Jak probíhá komunikace a udržování vzájemných vztahů?

DVO4: Jaká je role širšího okolí a odborné spolupráce?

Pro skupinu odborníků na problematiku rozvodů a dětí je stěžejní dokreslit situaci, se kterou se setkávají v rámci své profese, v návaznosti na velkou část práce, která jim byla věnována v teoretické části.

Tazatelské oblasti jsou pro tuto práci stanoveny následovně.

- rodiče: reakce dětí, strategie rodičů, komunikace, důvěra v odbornou pomoc, vztahy v rodině, kontext rozvodu a změny v rodině
- odborníci: hlavní úskalí z praxe, doporučení/přesvědčení, komunikace v rodinách, projevy dětí a vzájemné rodinné vztahy

5.3 Metodologický přístup a metoda sběru dat

Záměrem je hlubší porozumění tomuto tématu a osobitý způsob zkoumání, a proto v práci užívám kvalitativní metodologický přístup. Díky kvalitativnímu zaměření lze získat komplexní detailní obraz vybraných jevů, které zkoumám v jejich specifickém rozpoložení a pojetí individuálních zkušeností. Úkolem kvalitativního výzkumu je taktéž odhalovat neznámé skutečnosti o sociálních a sociálně-psychických jevech, což je přesně ideální pro tento případ práce.

Pro výše popsané účely je nástrojem k získání potřebných dat vhodný hloubkový polostrukturovaný rozhovor. K vytvoření plnohodnotného kvalitativního výzkumu, včetně jeho interpretace, byly využity metodologické publikace:

- *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*⁹⁷
- *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*⁹⁸

⁹⁷ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012.

⁹⁸ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007.

5.4 Charakteristika výzkumného souboru

Vzorek u kvalitativního výzkumu je konstruován záměrně podle kritérií s ohledem na výzkumný problém. Výzkumným souborem v této práci jsou jednak poprvé rozvedení rodiče, kteří měli v době rozvodu nezletilé dítě z tohoto rozvedeného vztahu, které bylo svěřeno do jejich péče a druhou skupinu respondentů tvoří erudovaní odborníci na problematiku rozvodu a dětí z různých oblastí. Jejich profesní zaměření popisuje níže uvedená tabulka a stejně tak je zahrnuta i charakteristika týkající se rozvodu rodičů dětí, kteří se výzkumu zúčastnili.

Velmi mnoho prací, které se rozvody zaobírají, má právě těžiště v respondentech, kteří jsou v roli dítěte, které prošlo nebo prochází rozvodem. Já bych tuto problematiku chtěla doplnit o postoj rodiče a odborníka. Právě tento soubor respondentů mi dává možnost zjistit ucelenou představu o tom, jak resocializace při rozvodu probíhá a jak se liší jednotlivá stanoviska, či se podporují.

Tabulka 1 Rozvedení rodiče

Smyslené jméno respondenta	Rozvod		Dítě (věk při rozvodu a pohlaví)
	Doba trvání manželství	Doba trvání právního rozvodu	
Jana	14 let	10 měsíců	dívka 4 roky
Jitka	4 roky	1 rok	chlapec 5 let a dívka 8 let
Simona	22 let	3 měsíce	dívka 17 let
Marcela	25 let	8 měsíců	chlapec 17 let (+ ještě jeden chlapec zletilý)
Eva	3 roky	2 měsíce	dívka 3 roky
Natálie	13 let	2 roky	dívka 13 let

Tabulka 2 Odborníci na rozvodovou problematiku

Profesní zaměření	Pohlaví	Délka praxe v oboru	Klientela
Klinická psychologie pro děti i dospělé (dále jen psycholog)	muž	25 let	děti i dospělí
Rodinná mediace (dále jen mediátor)	žena	4 roky	dospělí

5.5 Realizace výzkumného šetření

Realizace výzkumného šetření nebyla nikterak jednoduchá, doprovázela ji komplikace v podobě vyhlášeného nouzového stavu v České republice, který s sebou nesl i omezení pohybu a možnosti setkávání se. Výzkumné šetření bylo částečně pozastaveno a někteří respondenti odmítli svoji domluvenou účast na realizaci z osobních důvodů, které byly často spojené s pandemií COVID-19. Bylo tedy nutné vybrat nové respondenty, kteří se mohli zúčastnit výzkumného šetření a opakovat celý proces oslovení ještě jednou. Výběr kontaktů probíhal telefonicky nebo e-mailem, ale také zprostředkovaně.

Jak jsem zmínila, tak výše uvedené skutečnosti znatelně ovlivnily nejen časovou realizaci, kdy byla řadou respondentů zrušena schůzka, ale i celý způsob realizace probíhal nestandardní formou rozhovorů a byl tak v mnoha případech nahrazen on-line setkáním se přes dostupná zařízení, která umožnila videohovor. Takto byla uskutečněna drtivá část s výjimkou čtyř rozhovorů, které byly provedeny za přísných hygienických podmínek. Vzhledem k této okolnosti byl rozhovor značně nekonformní a omezoval některé znaky neverbální komunikace, ale na druhou stranu to pomohlo respondentovi k pomyslné anonymitě a stejně tak online rozhovory napomohly dle mého úsudku k větší otevřenosti, protože účastníci výzkumu byli ve svém známém bezpečném prostředí, ve kterém se mohli snadněji uvolnit. Rozhovory byly realizovány v zásadě anonymně vzhledem k citlivé tématice, a to i v případě erudovaných odborníků z důvodu ochrany údajů a výpovědních stanovisek jejich profesní etiky.

Všechny rozhovory proběhly v rozmezí února a března roku 2021. Časová náročnost jednoho rozhovoru byla v průměru okolo 50 minut. Zde ale velmi záleželo na subjektivní otevřenosti, jelikož se jednalo o téma choulostivé, zejména pro účastníky, jejichž rozvod byl

teprve v nedávné době právně uznán za platný. Potřebná data s předchozím souhlasem participanta byla zaznamenána na nahrávací zařízení nebo za pomoci písemných poznámek. Dalším krokem po realizaci byla doslovná transkripce rozhovorů, jejich analýza a interpretace, která je blíže popsána v následující kapitole.

6 Analýza a interpretace dat

Data ve formě transkripce jednotlivých rozhovorů byla podrobena analýze za pomoci techniky otevřeného kódování, aby bylo možné zachytit zkoumané jevy a následně dospět k závěrům celého výzkumu, které shrnuje třetí podkapitola. Prostřednictvím kvalitativní analýzy dat vznikla řada kódů, které byly následně uspořádány do výchozích kategorií k jednotlivým skupinám respondentů.

6.1 Výpovědi rozvedených rodičů

V závorkách je uvedeno smyšlené jméno rodiče a reálný věk jeho dítěte při rozvodu spolu s identickým prvním písmenem pohlaví dítěte: Ch = chlapec a D = dívka. Vše je takto popsáno z důvodu jasné představy o tom o jakém pohlaví dítěte, v jakém věku se ve výpovědi hovoří. Ve skupině rozvedených rodičů vznikl následující výčet kategorií utříděný do podkapitol.

6.1.1 Specifika rozvodů a jejich klima

Někteří respondenti se svěřili s problémy, se kterými se museli vypořádat. Já je zde uvádím pro dokreslení komplexní situace některých případů skrz to, co vše může proces eventuálně ovlivnit a také v těchto případech ovlivnilo.

Jitka (Ch;5 a D;8): *„Rozvod celkově velmi stresující, protože trval dost dlouho. Mám to dost čerstvé, jen abych upozornila, tak před 2 měsíci padlo rozhodnutí. Pořád jsem se ze začátku snažila, aby to stáhl, ten návrh, ale teď už jsem to přehodnotila.“* Respondentka uvedla, že v rodině byly dlouhodobé problémy s alkoholem a bývalý manžel byl na odvykací ambulanci kůře, kde se také poznal s novou ženou, která tam byla taktéž skrz závislost a kvůli které se rozhodl rozvést, a proto nastavila svůj odmítavý přístup, který se projevil do vzájemných vztahů.

Jana (D;5) začátek rozvodu popisovala jako nerozhodný a nechtěla manželství ukončit, protože cítila nejistotu od manžela. Nicméně manžel pak podal návrh na rozvod. Důvodem byla prokazatelně nevěra z manželovy strany. Rozvod se nakonec odročil a to období od rozhodování až po konečný verdikt soudu bylo pro rodinu nejtěžší. Respondentka uvedla, že obývala dvojgenerační dům s rodiči manžela, který se odstěhoval po návrhu, a ona tam zůstala s dítětem sama. *„Trvali na tom, že chtějí svého syna ve svém domě a my ještě nebyli rozvedeni. Já si myslím, že tu nevráživost vnímala dcera a ty problémy tam dost citelně.“*

Já jsem vždycky zavolala svému bývalému manželovi a on je srovnal. Nicméně hlavním cílem bylo dostat mě a moji dceru z toho domu pak.“

Simona (D; 17): *„Neměla jsem já ani dcera podporu, když umřela moje matka, byla jsem na to sama a nemohla jsem fungovat, tak si našel jinou ženu chvílku nato, ale nechtěl vypadnout od nás. Byla jsem naštvaná a na dně zároveň.“*

Eva (D;3): *S rozvodem jsem přišla já, protože jsem nebyla v manželství šťastná. Nemuseli jsme se rozvést, kdyby můj bývalý manžel projevil trochu snahy. Trávil hodně času s kamarády, v hospodě, a ne s rodinou. Rozvod nebyl dlouhý, trval necelé 3 měsíce.“* Respondentka v tomto období také započala novou známost a začala řešit jejich společné bydlení i s dcerou.

Marcela (Ch; 17): *„Po 25 letech manželství tam byla nevěra a odešel od nás. Syn to špatně nesl, byli jsme vždy rodina a najednou to bylo pryč. Měl rád mě i otce a asi nevěděl, jak to přijmout. Já to přijmout nechtěla, ale co mi zbývalo, byla jsem z toho na dně.“*

6.2.2 Komunikace mezi rodiči

Kódy: bezproblémová/problémová komunikace, dlouhodobé neshody, dítě účastníkem, dítě příčinou sporů, lhaní, vyostřené stěhování

Jana (D;5): *„Byly trošku neshody. Bylo to o svátcích, takže v takovém napětí, ale vztahově jsme se snažili před dcerou vycházet, aby všechno bylo OK. No začalo se to trošku ze začátku komplikovat, protože bývalý manžel nebyl ještě rozhodnut, jestli to ukončit, nebo ne a chtěl, abych to rozsekla a pak chtěl, abych to podala já. V průběhu rozvodu hádky přicházely, ale nebyly před dítětem. Samozřejmě po tom rozvodu se to úplně změnilo v momentě, jak byl rozvedený, tak tam ty problémy vůbec nebyly.“*

Simona (D; 17): *„Jsem už mu dala nůž na krk natvrdo do poloviny března, že bude pryč. Lež a vymýšlet si, to bylo normální, takže ani to férové jednání tam nebylo. Byla jsem vzteklá, hysterická, protože už jsem nechtěla, aby v domácnosti byl. Jsem mu tašky i nachystala ze sklepa, protože on se k tomu prostě neměl. Vlastně já jsem klidný člověk, ale jakmile se to v tobě nashromáždí, tak vybuchneš, takže když se stěhoval, tak jsem na něj řvala, že mi půlku bytu přepíše a že po něm budu takový chtít alimenty, že se bude divit. Nehádal se se mnou o tom.“*

Eva (D;3): *„Nějaké hádky probíhaly před rozvodem. Byl to i jeden z důvodů rozvodu. Snažili jsme se, aby našich hádek nikdy nebyla svědkem. A myslím, že se nám to povedlo, přece jenom to byl zájem nás obou. Bývalý manžel zprvu s rozvodem nesouhlasil, ale moje rozhodnutí respektoval. Takže jsme se na rozvodu domluvili a všechno probíhalo v klidu.“*

Jitka (Ch;5 a D;8): *„On to nebyl jen ten rozvod, co tomu hrálo do karet, byly už dlouhodobé neshody, jak pil alkohol. V průběhu došlo na hádky a někdy to slyšela děcka nebo mě viděla, jak se tím trápím. On pije doted' asi, tak se s ním raději nechci bavit o ničem.“*

Jana (D;5): *Myslím si, že jako jeden z mála případů mi reagoval na to, co jsem mu říkala. V podstatě já jsem se musela dát dohromady a v momentě, když jsem se dostala dokupy, přestaly být ty hysterické scény. Ale ty nervy mně občas ruply s tím, že dítě měl hlídat sám a neměl tam nikoho vodit. To jsem samozřejmě vybuchla. Komunikační problémy jinak nebyly. S kým chce být, teda s kým zůstane, to bylo rozhodnuto v tomhle ohledu a ze strany otce to bylo jasně dané, že nelpí na tom, že by měla zůstat u něj.“*

Marcela (Ch; 17) neuvedla žádné neshody s bývalým manželem, jen to, že s rozvodem nesouhlasila, protože doufala v nápravu zpočátku. Syn si ale nerozuměl s novým partnerem své matky a tam probíhaly vyostřené spory. „ ... s ním to byly vyloženě hádky, že se i skoro s ním syn porval. Partnerovi vadil ten přístup syna a hádali jsme se kvůli tomu.“

6.2.3 Nastavení vzájemných vztahů s dítětem

Kódy: stýkání se s dítětem, udržování kontaktů před rozvodem a po něm

Jana (D;5): *„V průběhu rozvodu si ji moc nebral, jen příležitostně se zastavil i za jeho rodiči na barák. Po rozvodu bylo určený soudem jednou za 14 dní, a tak tam chodila dcera na jeden den s tím, že tam nechtěla být přes noc.“*

Eva (D;3): *„Ze začátku jsme měli od soudu stanovené, že si ji bral jednou za 14 dní na víkend k sobě. Někdy byly i výjimky, otec bydlel u rodičů, tak viděla i babičku s dědou, kdy chtěla.“*

Jitka (Ch;5 a D;8): *„Docela se i jako bojím, že by měl být v kontaktu s děčkama sám, když nevím, jak na tom je skrz závislost, a ta jeho paní, aby na děcka neměla špatný vliv. Chtěla jsem původně, aby byl on s námi, a když to nejde a šel jinam tak ať už nechodí vůbec a nechá nás být. Ted' to je u soudu, jak je bude vidat, a tak se to ještě řeší, protože jsme každý jiného názoru.“*

Respondentka Simona (D; 17) uvedla, že se otec dcery odstěhoval do velmi vzdáleného hlavního města. *„Dcera za ním byla tak 3x. On ji nikdy nenavštívil, ani jednou, i když měl cestu. To bylo tak několik měsíců, že si psali občas, ale od jisté doby vůbec žádná komunikace s dcerou.“*

V případě Marcely (Ch; 17) její syn svého otce navštěvuje nepravidelně a Elena (D; 13) naznačila, že dcera s otcem komunikuje výhradně online, zřejmě proto, že otec bydlí v zahraničí.

6.2.4 Změny v souvislosti s rozvodem a další náročné situace v tomto období

Kódy: změna bydliště/školky, ubytovna, dítě u prarodičů, dítě bez matky, nástup do školy/školky, finanční situace, psychické problémy rodičů, nemocnost dítěte, složení rodiny (nová rodina, partner/partnerka rodiče), úmrtí v rodině

Jitka (Ch;5 a D;8): *„Museli jsme se odstěhovat do jiného města k mým rodičům, protože dal barák na prodej, aniž by to někomu řekl. Tam jsme nebyli dlouho. Byli jsme pak chvíli na ubytovně v původním bydlišti zas a to bylo příšerné, ale jen 2 měsíce, pak jsem našla nájem a tam jsme doted‘. Respondentka dodává: „No děcka špatně nesla stěhování, protože to bylo rychlé, a vlastně rodiče bydlí 40 km od původního bydliště, takže starší dcera tam neměla s kým jít ven, a ubytovna ta byla zase v původním bydlišti, tak to bylo oka, že viděly i toho tátu, když přišel s něčím za mnou, ale to prostředí bylo nic moc, to se nedalo vydržet.“*

Marcela (Ch; 17): *„Ještě chvíli po rozvodu jsme se synem v baráčku bydleli, ale pak jsme se odstěhovali, protože jsme šli do malého bytu skrz finance. Otec kluka ten se odstěhoval do nedaleké vesnice za svojí novou paní.“*

Simona (D; 17): *„Měla jsem strach, abychom vyšly finančně. To byla asi jediná taková moje obava. Začaly jsme si zvykat, že jsme jakoby jenom spolu. A já jsem asi potom, jak už on prostě vypadl, a zjistila jsem, že finanční situace je ok, tak jsem to vypustila.“*

Elena (D;13): *„Tak my jsme bydlely stejně, ale holky otec se odstěhoval do ciziny a změnila se naše finanční situace, ale jak on začal hodně vydělávat tak dobrý. Dcera ta měla, na co si vzpomněla potom od táty, já ji ale krotila v tomto vždy.“*

Jana (D;5) *„V průběhu posledního stání jsme se odstěhovaly a bydlely ve stejném městě, malou jsem musela ale přesunout do jiné školky v té době. Vlastně jsem nechala i zažádat o odklad, protože to byl věk, kdy měla nastoupit do první třídy na podzim. Bylo to složité*

období a příliš změn najednou. Situace se naskytla a bylo to i dobrý, že jsem se soustředila na tu výchovu. Musela jsem být máma i táta. Změnila se naše finanční situace a hlavně jsem řešila bydlení. Myslím si ale, že měla vlastní pokoj, což tam neměla.“

Eva (D;3): Stěhování nebylo daleko. Jednalo se o tu samou vesnici, takže to bylo dobré. Dcera začala chodit do školky zrovna, když jsme začaly bydlet u nového partnera.“

Jana (D;5): „...byla také sama 2 měsíce u mojí matky. To právě bylo v tom okamžiku, kdy jako ztratila toho otce každodenní styk a já jsem s ní nemohla být. Bohužel o těch prázdninách nefungovala školka. Já řešila právní a existenční situaci. Tak se to prostě takhle muselo řešit. Myslím si, že to pro dítě bylo asi trochu necitlivé, a že to pro něj muselo být těžké, já sama nebyla ok. Nicméně bylo to nejlepší řešení, než ji dávat někam jinam. Otec v tomto nejevil zájem, že by si ji dlouhodobě vzal. Snažila jsem za ní, ale o víkendech jezdit, bylo tam špatné spojení.“

Eva (D;3): „Dcera mého nového partnera přijala velice dobře a myslím si, že on ji taky. On vlastně neměl žádné děti, takže ji bral jako vlastní.“

Jana (D;5): „..., když to dítě se vrátilo od otce tak bylo takový jakoby rozhašeny. Citově si myslím, že během toho týdne, jak jsme byly spolu, to nepociťovalo, ale v momentě od té doby, jak viděla, v jakém je prostředí, a otec ji jakoby seznamoval zase s jinýma dětma příbuznýma od ní a rodinou, tak tam si myslím, že to jakoby zapůsobilo.“ Respondentka dodává, jaké pocity měla její malá dcera z nové partnerky otce: „Špatně to nesla, protože to byl člověk, který byl hodně mladý, nevyzrálý a choval se k tomu dítěti ne zle, ale neměla takový ten cit. To znamená, že někdy jakoby soupeřila o lásku toho otce, ale nevím no. Když přišla z té návštěvy tak se ptala, proč jí dává pusy před ní a proč nedává jí.“ Jana (D;5) také přiznala, že nebyla v pořádku zdravotně, a odnášela to i její psychická a fyzická kondice. Nemohla spát a navíc musela chodit do práce, kde musela radit jiným lidem, což ji vyčerpávalo.

Marcela (Ch;17): „Otec, ten si našel paní, proto byl rozvod a k ní se hned odstěhoval. Syn tam párkrát byl víc nevím. Já jsem měla taky známost půl roku, neuvěřitelně mě to podrželo psychicky, protože jsem nebyla ok, jenže se synem se nesnesli. On by nebyl problém, ale syn začal s tím krádežím a to se příteli nelíbilo. Bylo to takové buď on, nebo já od syna. No, teď už to je tak, že nejsme spolu. Přítel mě opustil.“

Simona (D; 17): „*My jsme bydlely stejně a on se odstěhoval daleko do Prahy a našel si mladou holku. Ta ho pak pustila k vodě za půl roku. Holka ji viděla jen na sociálních sítích.*“
Také Jitka (Ch;5 a D;8) zmínila, že její děti nejsou s novou partnerkou otce ani s ním v kontaktu. „*Jsem za to ráda svým způsobem.*“

Simona (D; 17) zmínila, že celou situaci nesla ona i její dcera hůře, skrz úmrtí matky/babičky, která pro ně hodně znamenala, a dodává: „... *rozvod se z toho důvodu stal neúnosným. Byla jsem psychicky na dně a dcera ji měla taky moc ráda.*“

6.2.5 Informovanost a participace dítěte

Kódy: svěřování se dítěti, dítě nesdílné, oznámení o rozvodu

Jitka (Ch;5 a D;8): „*Děti se to nějak jako přímo nedozvěděly nebo tak na to nebyl moc čas, co si tak pamatuju, tak on to řekl jen mě, a s tím, ať to sdělím jim, jenže já v té době jakože nevěděla, zda se s ním chci rozvést. Nechtěla jsem to rozseknout já a být ta špatná, když vlastně on to celé zavínil. No pak to období bylo na vázkách, zda spolu budeme, nebo ne. Starší dcera to asi pochopila. Prostě jsme se jednoho dne odstěhovali a bylo. Byla jsem smutná a ona to viděla, když se ptala, proč jedem k mým rodičům na barák a on je jinde. A pak jak jsme byli na té ubikaci, tak vyslechla rozhovor s právníčkou mojí a já jí to potvrdila, že to tak bude, a otec se z toho vyvlíkl pěkně.*“

Eva (D;3): „*Řekla jsem jí to hned já, že se od táty odstěhujeme, ale že se s ním bude dále vídat. Ale jako je určitě důležitý způsob, jak to třeba ty rodiče říkají dítěti. My jsme v době rozvodu měli dítě malé, takže to dcera tolik nevnímala. Ale kdyby dítě bylo větší a rodiče mu to řekli třeba něco prostě špatně, tak z toho můžeme mít nějaké trauma nebo blok.*“

Simona (D; 17): „*Dcera se mi s ničím nesvěřila a to byl pak i ten problém, řekla jen, že jsem asi udělala dobře, když jsem ho pak vyhodila, ale to bylo to asi a já netušila, jak se cítí. Se mi dcera nesvěřila, až o rok později jsme si promluvily pořádně o té situaci.*“
Respondentka dodala: „*Ona se to dcera dozvěděla vlastně zároveň se mnou, že se teda jako budeme rozvádět. Postavil nás před hotovou věc.*“
Podobně to uvedla i Marcela (Ch; 17): „*Já i kluk jsme se to dozvěděli zároveň a oba jsme z toho byli v šoku, co nám říká po tolika letech.*“

Jana (D;5): „Řekla jsem jí to asi já, ale úplně přesně si to nepamatuji, ale nebylo to tak, že bych vyhrkla na to dítě: Tatínek se odstěhoval! Ona prostě vycítila, že je v jiné společnosti s jinou ženou, když si ji bral, tak si ji bral vlastně do její společnosti. Pochopila to ze situace tuším. Já jsem se jí tím snažila nezatěžovat těmi problémy. Možná vyslechla nějaké rozhovory mezi mnou a mými rodiči, ale myslím si, že v tom dětském věku to ještě nechápala. Samozřejmě jsem se potřebovala svěřit se svými problémy já někomu. Nebylo do toho vůbec zatahováno. Chci to stupňovat vzhledem k věku, až to bude dítě chápat, tak třeba v 10 letech. To totiž nevěděla, že vůbec existuje tahleto situace a byla malá. Něco jiného by bylo, kdyby byla v pubertě.“

Elena (D; 12): „ Tak on se plánoval odstěhovat za práci a ten rozvod se protáhl. Neřekli jsme jí o tom podání. Čekali jsme nějaký ten čas a kvůli jeho práci se to odročovalo a nakonec se to dozvěděla od svojí tety, která to prohodila při řeči se mnou, a tak jsem jí to osvětlila já.“

6.2.6 Vliv rozvodu a reakce dítěte

Kódy: citlivost, upjatost, zamlklost, rozvoj závislosti páchání deliktů, horší školní prospěch, materialismus, nemocnost, vzdornost, plačtivost, odměřenost, vyžadování pozornosti nebo upoutávání pozornosti, absence přátel, útesy z domova/ záškoláctví

Marcela (Ch; 17): „Neříká se mi to snadno. Starší syn, co už má 27 a bydlí sám, tak byl v pohodě jako, ale ten mladší, co s námi bydlel ještě v sedmnácti. Ze začátku ani nevím, ale pak to byl samý útěk z domu, přespávačka u kamarádů, u babičky, a dokonce i v naší garáži. Snažil se jakoby tím možná upoutat pozornost otce, možná chtěl k němu. Nejhorší bylo, že začal krást od nás. Peníze kradl ode mě a od babičky na návštěvě taky nějaké cennosti. Pak i od mého přítele, co jsem si našla v průběhu toho řízení. S tím si nerozuměl a to vlastně začal utíkat. Zjistilo se, že to měl na tvrdé drogy. To bylo nejhorší období, tak se to muselo řešit i s policií tenkrát. Otec pak pro něj jel, když mu volal, že třeba je někde bůhví kde, já auto neměla. Tak jsme rozhodli i on, že bude chodit na přeléčbu, tak dostal nějaké léky i od doktorů, protože nebyl psychicky v pohodě a po přestěhování jsme v bytě zůstali jen my. Tak uvidíme.“

Jitka (Ch;5 a D;8): „Děcka reagovala na tu celou situaci každé jinak. Malej ten byl z toho špatnej, ten měl tátu rád, i když na něj křičel a byl hnusnej. Holka to tolik neřešila. Děcka jsou asi v pohodě. Ta starší 8 letá věděla, že táta byl na léčení a nebyl tu. Vůbec mi

nespal a měl pořád strach z každé činnosti a podobně, jak jsme se odstěhovali, a dcera, ta se mi často bouřila po odchodu a hádala se se mnou, odmlouvala, když jsem po ni něco chtěla. Vůbec mi to neusnadnila. Jako jo kluk ten měl tátu hodně rád, cítil chlapa, že jo a když tu byl, tak byl k němu hodně fixovanej, což byl problém, protože byl pryč najednou, dřív jak byl na léčení chlap, tak to byl taky děs, ale pořád jsme byli doma. Nejvíc to bylo po tom odstěhování: pořád se ptá, vyfňukává si tatku a dožaduje se ho, dokonce mu chce vždy volat z mého telefonu. Malá mi s ním ale hodně pomáhá, i když hubatí, tak jinak s bráškou pomáhá. Myslím, že ona je v pohodě, ale nemá moc kamarádek a nechce chodit ven. Je pořád doma, a když to jde, tak je na mobilu furt, to s ní nehnu.“

Elena (D; 13): „Holka v té době začala doslova řídit. Puberta s ní mlátila a já měla problém ji uhlídat a ještě řešit rozvod. Občas byla zlá a rozvod mi vyčetla, ale vím, že to bylo jen v zápalu toho boje, kdy se jí nějaký můj požadavek nelíbil. Začala totiž dost flákat školu, což se mi nelíbilo, a tahat se venku se staršíma děčkama. Docela se u nás bojovalo. Otec si ji na dálku rozmazloval, že jo, a tak nosila krásné věci od tatínka a byla ráda. Problém, že si na to zvykla a na nákupu jsem jí nemohla koupit vše, co on. Dostávala na dálku kapesné, tak si pak začala sama nakupovat a nebyly hádky. Myslím, že se tím dost osamostatnila a dělala si věci po svém jako puberťačka, předtím byla tatínkova holčička, ale teď jako i během rozvodu zkoušela, co si může dovolit asi.“

Simona (D; 17): „Úmrtí babičky a odchod táty, to byla poslední kapka, to bylo jasné, že to vybuchne, že to má všechno v sobě. Chovala se jako by nic, jako kdo to měl vědět. Vůbec se nesvěřila s ničím, teda jen učitelce. Uzavřela se mi. No jako, tenkrát mi řekla, že jsem jako asi udělala dobře, ale to bylo to asi, ale já jsem jí neviděla do té hlavy, protože ona to jako vlastně všechno držela v sobě. Pak to vygradovalo až za nějakou dobu. Od toho března, jak on vypadl, tak měla období, že všechno fungovalo pár týdnů. Jenže pak ona skoro 2 měsíce nechodila do školy. Dobrý co...já jsem to vůbec nevěděla. Ona si ráno si nachystala svačinu a šla jako na autobus, ale skončila mi v městské knihovně. Chtěla být sama asi a pak přišla domů, podle toho jak jí končila škola. Dozvěděla jsem se o tom ze školy. Zavolali, tak jsem to probírala pak i s tím třídním, jenže holka furt nic mě přiznat, no pak musela i dokonce opakovat ročník skrz absenci, protože to bylo na konci roku.“

Jana (D;5): „Myslím si, že to dítě to vycítilo, že se v té rodině něco neděje nebo spíš děje nesprávného. Dcera spala sama v postýlce, ale v momentě nastaly tyhle problémy tak začala spát mezi námi v ložnici. Lpěla víc na mně. V momentě, jak odešel ten otec z rodiny ještě před

rozvodovým řízením, tak vyžadovala větší pozornost. Byla taková uzavřenější, byla závislejší a takový introvertní typ. Nebylo to dítě takový nad věci, jako byly jiné děti, bylo hodně citlivý, jestli chápete. V průběhu řešení rozvodu se objevily i docela alarmující zdravotní problémy s ušima dítěte, bylo to zvláštní, ale nevím no, docela s tím trpěla v tom období. Dále respondentka uvedla: „Neměla v kolektivu tolik kamarádů, ani to moc nevyhledávala. Hrála si sama. No samozřejmě, když neposlouchala a dostala nadaný, tak mi řekla, že půjde za tátou. Ale bylo to takové to volání do tmy. Chtěla mě jakoby tím ranit. Ve finále to nikdy neudělala.“

Eva (D;3): „Ničeho jsem si nikdy nevšimla. Ale je pravda, že když si dceru bral její otec jednou za čtrnáct dní k sobě, tak vždy od něj přišla taková rozpatlaná. Myslím tím jako, že jí její otec dovolil skoro všechno, a pak si myslela, že jí to projde i u mě. Celkově naše dcera měla jako malá takzvanou spartánskou výchovu, takže si nic moc nebrala.“

6.2.7 Angažovanost širšího okolí

Jedná se o sociální síť rodičů i dětí, kteří se podíleli na celém procesu. Tuto síť převážně tvoří širší rodina a přátelé.

Kódy: funkční okolí (pomoc, bydlení, péče/hlídaní, stesk), nefunkční okolí (nekontaktování/nezájem, omezování bydlení), pomoc přátel rodičů, destruktivní vliv přátel dítěte

Jitka (Ch;5 a D;8): „Moji rodiče mně i dětem poskytli bydlení po tom, co bylo to nucené vystěhování. Tam jsme ale moc nepobyli, byly tam dohady skrz to, že jsem pořád počítala s tím, že se s manželem usmíříme. Pak jsem teda šla bydlet jinam. Jezdíme tam na návštěvy.“

Marcela (Ch; 17): „Tak nějak to přijali, a syn pak i často přespával u babičky vlastně z její strany. Dědečky už kluk nemá.“ Dále se respondentka vyjadřuje o synovi: „Jeho kamarádi, ty pro něj byli zásadní, ale to nevím, jako zda nebyly spíš pro něj devastující tyto známosti. Já si myslím, že jo.“

Jana (D;5): „Rodina mi i dceři hodně pomohla. Pomohla moje maminka. Hodně jsme řešili rozvod a dcerka u ní byla 2 měsíce na prázdninách, abych se i já dostala dokupy a celá ta situace. Fungovala tam vlastně hodně moje teta, která jí hlídala. Z její strany rodina zafungovala moje rodina a moji přátelé pomáhali mi v práci, z jeho rodiny tam se to prostě obrátilo. Já jsem rodiče neměla v místě bydliště a rodiče bývalého manžela byli hodně staří. Nemohli fungovat a hlídat ji, ale jako ze začátku se chovali slušně, ale potom vnouče vlastně

neuznávali a nebrali ohled.“ Jana (D;5) podrobněji doplnila i událost, kdy jí i dceři byla znesnadňována celá situace rozvodu: „Byly problémy skrz to soužití s jeho rodiči v dvougeneračáku. Házeli nám klacky pod nohy. Zavírali barák, když jsem se vrátila s dcerou ze školky a nemohly jsme se tam dostat. Nebo byla zima třeba a já jsem chtěla topit anebo vařit a oni schválně vypínali plyn.“

Eva (D;3): „Tak jako skoro celá rodina to přijala, jako že to je naše rozhodnutí, takže to bylo v pohodě. Samozřejmě nikdo z toho nebyl nadšen, ale co se dalo dělat. Jen mě tak napadá, že asi z toho byli smutní rodiče bývalého manžela, protože vlastně do té doby bydleli se svou vnučkou a po rozvodu tomu už tak nebylo.“ Respondentka také zmiňuje: Řešila jsem to s kamarádkami, ale spíš jako jsem si vyslechla jejich názor, ale prostě konečné rozhodnutí bylo na mně a já jsem byla rozhodnutá, že se rozvést chci.“

Simona (D; 17): „Jeho maminka je celý život taková herečka hysterka. Takže kolikrát ani o těch víkendech nebyl s námi, ale s ní celé dny. Po odstěhování nenavštívil otec dceru, ale za svojí matkou, která bydlela kousek, jezdil. Tato babička jako ze strany otce se jí za celou dobu ani neozvala. Z mé strany to bylo OK. Pomohl nám můj otec a můj bratr, ten svoji neteř miloval vždy a je velkou oporou.“

Respondentka Elena (D; 13) se nesvěřila v rozhovoru o ničem, co by se dalo přiřadit do této kategorie, ale ze situace vyplynulo, že prarodiče dítěte již nežijí.

6.2.8 Úloha odborníků

Kódy: právníci, psycholog, pedagog, policie, psychiatrie, OSPOD

Jitka (Ch;5 a D;8): „My jsme měli jen právníky a děti ty se jednou bavily s paní z úřadu. No asi OSPOD, ale to bylo jen tak. Jinak teda nemyslím, že to bylo třeba, ale možná se vydám skrz malého někam.“

Marcela (Ch; 17): „Tak byli jsme několikrát na OSPODU skrz tu policii a drogy. Pak teda i nakonec na té psychiatrii se synem, kde měl předepsané léky na úzkost.“

Jana (D;5): „Těsně než byla podaná žádost mým manželem, tak jsem byla vlastně u psychologa, který byl zároveň i dětský psycholog. Poradil, že pomaličku mám na to dítě připravovat. Manžel narovinu odmítl chodit k tomu psychologovi. Nicméně se řídil těmi pokyny. Na psychologa jsem dostala tip od kolegyně a kamarádky, protože ona právě procházela tím stejným. Prve jsem to chtěla zachránit, ale tam se ukázala pravda, že jsem si

to uvědomila. U mě stačilo jedno sezení a další jedno sezení skrz dítě, ale ji jsem tam nebrala. Byl to i tzv. přítel na telefonu, takže když jsem řešila nějaký problémy, mohla jsem kdykoliv zavolat a on mi poradil. Do dneška si myslím, že jsem potřebovala pohled muže na tu situaci. On mi to vysvětlil po té mužské stránce a rozuměl i dítěti, nevím, jak bych reagovala na rady, kdybych měla psycholožku ženu.“ Respondentka také dodala: „Na prvním stání jsem s rozvodem nesouhlasila, jelikož právnička mi poradila, ať se soud odročí a sepíšeme majetkoprávní vyrovnání, a tak se soud protáhl o půl roku.“

Eva (D;3): „Tak právníci s námi spolupracovali v době rozvodu, to je samozřejmé. Ale jinak jsem pak nikoho nepotřebovala, žádný jiný odborník v našem případě nebyl potřeba.“ Elena (D; 13): „S nikým jsem nebyla v kontaktu, jen s právníky skrz alimenty.“

Simona (D; 17): „Já jsem to řešila s kamarádkami spíš po té osobní stránce, že mě znají a je pravda, že jediné skrz ty alimenty právnička jsem volala a radila se s ní, ať dceru neošidím.“ Respondentka dále doplnila, že významnou roli zde sehrála vnímavá učitelka dítěte: „Ona si všimla, že je holka nějaká špatná, vzala si ji do kabinetu a tam to začala ze sebe sypat, vybrečela se jí tam, ale mě jako ne, ale zase jsem ráda, že šla za někým. Učitelka mi to pak volala a bylo mi blbě ji s tím konfrontovat. Tak jsem se zeptala, zda se něco děje, že mi volali ze školy. Ona mi to zapřela, a že se nic neděje, že si jen povídaly s paní.“

6.2.9 Strategie zvládnání situace, přesvědčení rodiče a doporučení

Kódy: štěstí dítěte, obětování, nutnost zvládnout psychický stav rodiče, odborná pomoc, empatie, výplň volného času, dovolená, kontakt s rodičem, odstranění narušitele, nemožnost situaci ovlivnit

Jana (D;5): „Pro mě bylo na prvním místě štěstí dítěte. Upřednostňovala jsem ji někdy před svým osobním životem. To dítě, aby se s tím vyrovnalo, stálo hodně obětování, protože já jsem nežila svůj život ani na 90%, ale na 60%, ale to je moje povaha, že jsem nemusela za každou cenu někde být. Když dítě bylo v pořádku, tak já jsem si dokázala užívat svého, ale to je na povaze rodiče. Stojí to obětování, aby to dítě nezasáhlo, a trošku i sebezapření.“

Jana (D;5): „Taky ta dovolená, což bylo bezprostřední rozhodnutí jet sama s dítětem poprvé k moři. Po prvním stání, jak začaly problémy s těmi jeho rodiči a pak jak byla 2 měsíce u mých rodičů, tak jsme pak jeli, aby se dítě dostalo do nějakého jiného prostředí. Já jsem si odpočinula taky.“

Eva (D;3): „*Jako at' už ty dospělí mají mezi sebou sebevětší neshody, tak by jejich zájmem mělo být, aby to co nejméně dopadlo na to dítě.*“ Respondentka dále doplnila: *Myslím si, že neměla potřebu strádat. Svého otce viděla, kdy chtěla, a volný čas jsme jí vyplňovali výlety a i s otcem jezdila na různé výlety.*“

Jana (D;5): „*Připravit dítě na ten rozvod skrz toho psychologa, to byla správná volba. Člověk si sám v mnoha situacích neporadí tak dokonale. Jakmile jsem i já byla v pohodě, tak jsem mohla fungovat dál.*“ Dále respondentka dodává sílu rodičovství a empatie. „*Byl to jeden z nejhorších zážitků lidského života, ale pokud se dva rozumní lidé domluví a pokud jim jde o to dítě, tak to je prvořadé, ale pokud to nejde, tak to nezavrhuji. Jsou lidi, kteří si fakt nedokážou pomoci, ale je to o empatii a to je asi všechno.*“

Simona (D; 17): „*Zjistila jsem, že se nám s dcerou začalo volně dýchat, když ten narušitel byl konečně pryč. Připravit dítě na něco takového, to nejde. Myslím si, že když je dítě malé, tak to už s tím jakože nějak žije dlouho potom, ale v případě mé starší dcery, která prostě viděla, co se tam dělo, tak to jde těžko.*“

6.3 Výpovědi profesionálů angažujících se v rozvodech

Z volně řízeného rozhovoru jsem vybrala subjektivní výpovědi odborníků z oblasti rodinné mediace a klinické psychologie pro děti a dospělé, které jsou informačním doplněním celého výzkumu. Tematicky jsem je utřídila do 3 kategorií, ve kterých se vyjadřují jednak na reakce dětí konfrontovaných rozvodem, na komunikaci mezi rozvádějícími a jejich dětmi a také se zde soustředím na obsahově velmi zajímavou kategorii doporučení a upozornění, které z rozhovorů vyplynuly.

6.3.1 Reakce dětí

Psycholog: „*Jasně reakce, se kterými se setkávám, jsou agrese, útoky (at' už v podobě disociací nebo klasické z domu), derealizace, kdy je dítě doslova jak za sklem a dění prožívá, že by běžný člověk řekl, že nic neprožívá. U malých dětí, které jsou nejčastěji v rozvodech, se setkávám se stavy, kdy utečou zpátky do ulity, zapominají, co umí a vyžadují péči.*“

Mediátor: „*My tam vlastně řešíme ve své podstatě krizi, která má dost subjektivní charakter a každý v tom rozvodu prožívá něco svého, jak rodiče, tak i děti, ale všichni ve své podstatě hledají východisko. Může to být pak i to jakým způsobem reaguje dítě, to se v tu danou chvíli stává východiskem jeho, ale přímo s dětmi nepracuji, chápu vše zprostředkovaně z pohledu rodičů a jejich situace.*“

Psycholog: „V zásadě můžeme říct zjednodušený model, kdy některé děti, co ke mně chodí, se projevují navenek: agresivně v kolektivu, k rodičům a pak tu jsou typy, které dělají, že se jich to netýká. Mají vnitřní prožívání a to je jak natlakovaný papiňák a je horší s nimi pracovat paradoxně i pro rodiče při rozvodu, protože jsou někdy pro ně neviditelní. Tyto projevy v zásadě mají i horší prognózu, protože se dětem věnuje méně pozornosti.“

Psycholog: „Je velmi pravděpodobné, že dítě doslova odloží problém rozvodu a projeví se vše až za nějaký ten čas. Ještě mě teď napadlo. Moc se o tom nemluví, ale děti dokáží někdy sublimovat, jako doslova přetvořit svoje napětí i do kreativních činností, to je celkem běžné u vandalství/sprayerství. To jsem znal jednoho chlapce, co se tak vypořádával s rozvodem, nemusíme v tom vidět teda jen negativa, ale specifický způsob vyjádření prožitků.“

Mediátor: „V rozvodu dochází k opotřebení schopnosti vyrovnat se a být odolný, a proto to má vliv i na schopnost zvládat školu a na spolupráci s vrstevníky.“

6.3.2 Komunikace a vzájemné vztahy rozvádějících a jejich dětí

Kódy: komunikace mezi rodiči, snahy rodičů, podpora vztahů, oznámení o rozvodu (načasování, informace), rodiče neuvědomovaní, nepřátelství

Mediátor.: „Musíme dát s rodiči dohromady rodičovský plán, kde se soustředíme na budoucí domluvu, péči a kontakt dítěte s rodiči. Je to takový základ, jak se rodiče posunou dál a spolurodičovství efektivně zachovají, a také si pomůžou v komunikačních dovednostech, což je prospěšné, když jsou rozděleni názorově rozvodem. Stává se totiž, že dítě je pěšcem a je použito jako nástroj komunikace, a to se děje stále a stále dokola a celý proces se stává hrou a nezlehčuje to.“

Psycholog: „Při sdělování informací dítěti, když už to rodiče dělají, přičemž to teda nedělají. Je lepší nezaplavit dítě informacemi, protože i kdyby bylo kdovíjak staré, tak nemá šanci vše pochytit. Uslyší první slova a s tím, jak je situace emočně nabytá, tak se schopnost soustředit se a celkově paměť snadno přetíží hned na začátku. Je teda možné, že rodič to bude muset opakovat. Proto je lepší říct jen stěžejní. Taky to je dobrý způsob, jak se vyhnout návalu prvotních emocí. Nejlépe, aby to bylo s oběma rodiči, když už ať nedojde k nesrovnalostem výpovědí. Měli by si i partneři mezi sebou dát čas zpracovat svoje emoce a ne s tím hned běžet ven. Toto, jak se dítěti situace oznámí, má vliv a nejlepší je vyhnout se křiku a dohadování, které je dost časté. Důležité je dát čas, ať to dítě vstřebá.“

Mediátor: „*S tím, jak to řekli rodiče dítěti, se setkávám často a vím o tom. Ve dvou se to lépe táhne a domluvit se na tom není na škodu. Problém je, že dítěti rodič slibuje někdy nespílitelné, a to si dítě velmi dobře pamatuje.*“

Mediátor: „*Rodiče nechtějí v zásadě ublížit žádným dětem na žádné úrovni, takže pokud v tomto procesu můžeme mít na paměti blahobyt dětí v popředí, tak je to dobře. Je hodně důležité poslouchat, co chce. Ty okolnosti kolem a navíc nepřátelské prostředí tvoří prostor, kde se dítě zcela jistě neuvolní a necítí se bezpečně. U nás se musí utvořit tým a rodiče v tom spojení musíme podporovat, protože to je skvěle využitý čas, zvláště pokud to umožní nějaký kompromis, kde se dítě bude cítit bezpečně.*“

Psycholog: „*Samozřejmě že v rozvodu setkáváme s dítětem jakéhokoliv věku. Rodiče nám tvrdí v ordinacích, že malé dítě neví, co se děje, a další rodiče, že teenager je dost starý, aby tu situaci pochopil, že to zvládá. Je tu přinejmenším ta myšlenka, že je dítě dost staré, nebo je moc malé. Máme ale důkazy a výzkumy a koneckonců i z mojí praxe můžu říct, že rodiče často bojují s tou myšlenkou s rozvodem počkat, nebo ho uspíšit, jenže už když se v dítěti rozvíjí zvukové procesy, tak je jasné, že může slyšet utrpení a negativní nabití v prostředí.*“

Mediátor: „*Problém, se kterým jsem se setkala, je, že do svého prožívání rodiče někoho zatahují, možná v hledání pomoci, ale někdy to prostě nepomáhá. Zasahují tím i široké rodiny a tu krizi rodinou šíří.*“

Psycholog: „*Tady je dost podstatné, aby rodič přepnul takzvaně na altruismus, což je vlastně i adaptivní chování v krizi. Že se nesoustředí na problém a jeho prožívání, ale zalarmuje vše na to, aby mohl pomoci druhému. Tím myslím dítě.*“

6.3.3 Upozornění a doporučení

Kódy: resocializace, Covid-19, situace ve společnosti, zákony a prodlužující se proces, boj o majetek, začleňování dítěte

Psycholog: „*Celý ten proces resocializace, jak říkáte, je ve své podstatě mnoha rodiči brán jako běžný a kontinuálně pro ně plyne, aniž by nad tím hlouběji uvažovali. Začlenění dítěte je tedy svým způsobem žádané, ale musí se projít dlouhá cesta, ve které se musí přizpůsobit řadě změn, a vyplývají z toho i značné problémy, které se vrství.*“

Mediátor: „Rozvod má velký negativní potenciál. A jde o to, jak to pomohou dítěti zvládnout rodiče, aby byli v procesu přítomni a byli vnímaví, i to bude určovat výsledek, zda se s tím dítě vyrovná, či ne. Pojďme přinést zákon do nás všech, často říkám v souvislosti s tímto, protože tato situace je velmi řízena emocemi.“

Psycholog: „Covid taky narušil stabilní struktury společnosti a teď, když probíhá rozvod a děti jsou na distanční výuce, tak nemají kam pomyslně utéct a rodiče na ně nemusí mít také čas. Přibývají žádosti na rozvod, ale to je celkově spojeno se změnou systému, kdy už to v rodinách vyeskaluje, méně se snesou a musí se na sebe dívat dlouho, přičemž nemají jiné kontakty.“

Mediátor: „Mediace je prostředkem, jak se vyhnout tomu, že nebudou nezletilé děti jen převedeny a nebude na ně brán ohled. V tomto případě ale v implementacích v zákonech nejdeme daleko, si myslím. Zodpovědnost zůstává na rodičích a právnících, jaký bude mít rozvod efekt. Je to realita, kdy je něco na papíře, ale ve skutečnosti je polovina slepá ulička. Prodlužující se soudní proces na jednu stranu zvyšuje náklady, ale na druhou stranu je pravda, že to není žádoucí pro to dítě. Většinou se jedná o finanční důvody a majetek je taky větším problémem a skrz to vznikají velké dohady.“

Psycholog: „To jak jsme vychováni a jak vidíme řešit problémy rodičů jako malí, tak to má vliv na krize a kopance, co přijímáme, a jak se s nimi i my vypořádáváme.“

6.4 Závěry výzkumu

Na závěr této kapitoly předkládám souhrn informací vytěžených z dat s ohledem na výzkumný problém a také odpovědi na dílčí výzkumné otázky, které byly stanoveny. Jejich zodpovězením lze shrnout problematiku toho, jak v praxi probíhá resocializace dětí v kontextu rozvodu rodičů.

Na základě výzkumu můžeme uvést, že se problematika resocializace v jednodušší formě adaptace a přijetí svého místa po rozvodu a vyrovnání se s ním, bezpochyby týká každého nezletilého dítěte v rozvodu. Můžeme tento proces resocializace uvést jako nezáměrný a neuvědomovaný, neboť mnoho dětí si jím prochází bez jakýchkoliv vytyčených mantinelů a rodiče tímto obdobím proplouvají také zcela mnohdy neuvědoměle. Oběma skupinám tak přichází do cesty řada změn a osobních bojů, které musí zvládat. Teorii můžeme propojit i s výzkumem, protože se ukázalo, že mnoho dětí se v situaci ocitne zcela chaoticky,

a co dále neusnadňuje přístup, jsou zcela jistě hádky a další velké změny v tomto období, kterým, jak už jsem naznačila, je nutno nevyhnutelně čelit.

Ještě bych chtěla dodat, že z výpovědí je patrné, že nejsložitější období je pro dítě a v konečném důsledku i pro nezanedbatelný počet rodičů právě to v průběhu rozvodu a velmi blízký časový úsek po něm, přičemž u každého zde hraje roli řada individualit zejména ve vztahu k jejich osobnosti a k tomu, jakými strategiemi problémy řeší a jak se k nim staví. Ve výpovědích rozvedených rodičů se můžeme setkat s různými názory, jako třeba že záleží na empatii k dítěti, na tom jak rodič bude, nebo nebude dítě vnímat, jedna respondentka dokonce zmínila názor, že dostatečná výplň volného času a umožněný kontakt s rodičem může ovlivnit, že dítě nebude strádat. U dvou respondentů jsem se setkala naopak vyloženě s reakcí, která vypovídala, že strategie jak lze zvládnout situaci rozvodu snadněji zejména s ohledem na dítě, jsou zbytečné a neexistuje možnost, jak připravit dítě na něco takového. Na zbylé většině pak bylo poznat, že si jsou vědomi závažnosti situace, což je určitě pozitivní zjištění, avšak v praxi a v konfrontaci s problémy se to ne vždy ukázalo jako dostačující. Ve výzkumném souboru se tak v konečném důsledku objevili z mého pohledu i tací rodiče, kteří se se situací rozvodu s ohledem na dítě rozhodli něco podniknout, ať už preventivně, či následně.

Zkrátka velké procento rodičů si uvědomuje jejich vlastní důležitou roli v souvislosti s dítětem v rozvodu, ale komplikace, kterým mnohdy musí čelit, jim situaci někdy znesnadňují a v praxi tak můžeme vidět řadu spekulativních jednání, kterých se dopouštějí. Domnívám se, že rodiče svým dětem z našeho výzkumného souboru úmyslně bezpochyby nechtějí škodit, nýbrž pomáhat, ale mnohdy neuvědoměle tak činí, jak vzešlo z výzkumu, a celý proces resocializace to jen komplikuje. Z opačného pólu zde můžeme uvést zajímavý pohled jedné účastnice výzkumu, která upozadila svoji osobu na úkor štěstí dítěte, které pro ni znamenalo velmi mnoho, a chtěla jej chránit. Jako účinná strategie zde byla v jednom případě zmíněna dovolená s dítětem, pomoc psychologa a neméně tak v nejednom případě i pomoc širší rodiny, která poskytla dítěti potřebné zázemí a oporu. Oporu a pozornost děti v rozvodu velmi vyhledávaly, ale ne vždy jim bylo přímo nasloucháno. Domnívám se, že rodiče mnohdy nejsou na vině, jak by se mohlo zdát, ale jsou, dá se říct, oběťmi situace, která je mnohdy tak vypjatá, že je složité si udržet odstup a nadhled, i tento důvod mě inspiroval k napsání práce a přála bych si, aby byl tento postoj v rozvádějících se rodinách přítomen a abychom dokázali i jako společnost napomocť vytvořit takové podmínky, ve kterých dojde k jeho uvědomění ještě více, nežli bylo doposud.

V informacích vyplynulých z rozhovorů jsem se setkala s mnohočetnými případy, které jak už nastavenou komunikací, tak vztahy mezi sebou i širším okolím, vyhledanou pomocí, změnami či specifickými jevy vyskytujícími se v rodinách ovlivnily celý proces resocializace, a též reakce dětí na rozvod a jejich specifický způsob vypořádávání se s touto situací je nepochybně dalším výpovědním materiálem tohoto výzkumu. V dílčích otázkách celé problematiky uvádím sumarizaci a konkrétní faktory, které se ve výzkumu objevily.

- DVO1: Jaké jsou změny a složité situace v tomto období, se kterými se vypořádávají děti a rodiče?

Rozvod je náročná situace pro děti i rodiče. Bylo zjištěno, že na resocializaci a v konečném důsledku samotnou adaptaci, přijetí rozvodu a postupy s ohledem na co nejmenší dopad pro dítě zde může mít vliv řada změn a složitých situací či faktorů, které se v životě rodičů i dětí v tomto období objevují. Z rozvodu plyne řetězec změn, a proto čím důvěrně známé prvky jsou v životě dítěte obsaženy a nezmění se, tím snadněji by se mělo dokázat s nimi dítě vypořádat. Ukázalo se, že se změnami se děti setkávaly opravdu enormně, ať už se jednalo o změnu prostředí, výchovy, nároků, pravidel či jiných skutečností. Projevilo se, že z důvodu těchto zásadních změn se dítě dostává do komplikované pozice.

Velkou změnou, se kterou se vypořádávají děti i rodiče, je bezpochyby stěhování. Zde se ukázalo, že děti tuto okolnost nesnášejí úplně dobře. Některé děti se musí odstěhovat od druhého rodiče nebo on od nich i poměrně daleko. Také se zde naskytl pohled Jitky (Ch;5 a D;8), která musela bydlet i s dětmi u rodičů a následně i v nevyhovujících podmínkách ubytovny, než dokázala stabilizovat finanční situaci. Nové prostředí se tak stává v mnoha ohledech další neznámou, se kterou se musejí děti vypořádat. Stejně tak můžeme nahlížet i na krátkodobé ubytování dítěte u prarodičů respondenta bez pečujícího rodiče. Konkrétněji chci dodat, že pouze ve dvou případech nedošlo k žádnému stěhování dítěte, ale pouze k odchodu rozvedeného rodiče ze společného bydlení.

Velká skupina dětí je také konfrontována s dalším zvratem, který z rozvodu plyne, a to jest přijmout nového partnera rozvádějícího se nebo rozvedeného rodiče. Ukázalo se, že malé dítě je v tomto ohledu velmi zmatené, ale na druhou stranu jeden případ ukazuje, že nový partner se ujal své nové role velmi vhodně. U staršího chlapce jsme zase měli možnost naopak upozorovat nevyrovnanost, která se překlenula v nenávist a nevhodné chování.

Skutečnost, jak dítě nového partnera přijme, je z velké části podmíněna tím, jak se k celé situaci postaví nový partner a zejména rodič dítěte, který s tímto partnerem započal vztah.

Z analýzy také vyplynulo, že děti jsou navíc v tomto období vystaveni nástupu do nového prostředí základních škol a mateřských škol, což je zejména pro malé dítě stresová situace a důležitý mezník v jeho životě, který s sebou nese určitý potenciál nových nároků, kterým se dítě musí nehledě na rozvod přizpůsobit. Jedna respondentka dokonce nechala zažádat o odklad povinné školní docházky, aby toho pro dítě nebylo příliš. Odklad povinné školní docházky se též naskýtá uvést jako možnou strategii. Jako další zatěžující okolnosti celkového rozvodu můžeme zmínit závislost jednoho z rodičů na alkoholu, psychické problémy rozvádějících se rodičů, úmrtí blízkého člověka a změny ohledně finanční situace, což byla obava opravdu nezanedbatelného počtu respondentů, kvůli které vznikaly i rozepře. Již zmíněná závislost rodiče anebo psychické problémy zase znatelně ovlivňují celý průběh resocializace dítěte a také rodičovská rozhodnutí skrz úpravu poměrů mezi rozvádějícími se ve vztahu k dítěti. Obecně se domnívám, že rozvod je sám o sobě velkou změnou a adaptací na ni a vyrovnání se s ní mohou ovlivnit v souhrnu i jiné náročné situace a změny, ať už očekávané jako je nástup do školy/školky, vývojové jako je vstup do puberty nebo i náhlé změny traumatického charakteru, jako je samotný rozvod nebo tragédie v rodině.

- DVO2: Jakým způsobem reagují děti na rozvod?

Z výzkumu vyplynulo mnoho informací, které dokážeme dat do souvislosti s tím, co již bylo řečeno v teorii, a zejména jsem shledala velkou shodu některých znaků, které se projevují specificky pouze s věkem dítěte či jeho pohlavím. Dokážeme na základě výpovědí uvést celou řadu případů, které se shodují i s odborným tvrzením, která poskytl v rozhovoru zejména psycholog. Obzvláště v souvislosti s projevy zcela viditelnými, ale i reakcemi, které děti prožívají uvnitř a nejsou tolik zřejmé pro jejich okolí, jejichž charakter může být možná i s velkým překvapením brán jako závažnější.

V průběhu výzkumu vyvstalo mnoho výpovědí o reakcích a projevech dětí, které zcela nepopíratelně souvisejí podle respondentů s rozvodem. Dvě respondentky uvádí, že jejich dítě mělo problémy se školou, ať už se jednalo o záškoláctví či zhoršení prospěchu. V případě dítěte Simony (D; 17) hrálo velkou roli nezpracované trauma ze smrti příbuzného, které se navíc ve spojení s rozvodem stalo pro dítě neúnosné. V tomto případě se projevil zřejmě potlačovaný stres, který rodič dostatečně nevnímal a byl pak příčinou dalších procesů. Postřehla jsem také, že starší děti se snaží velmi distancovat od rozvráceného rodinného

prostředí. Zaznamenán byl i útěk z domu, záškoláctví nebo také počáteční vývoj psychických problémů. V jednom případě i rozvoj závislosti a páchaní delikventního chování, které zde bylo zmíněné v souvislosti s dítětem starým 17 let, které chtělo zřejmě upoutat pozornost odcházejícího rodiče. Dívka v obdobném věku se však s rozvodem vyrovnávala naopak svojí izolací od okolí. Ve vícero případech byly zaznamenány i problémy s navazováním kontaktů a zejména mladší děti byly popsány buď jako velmi úzce připoutané k osobě pečovatele, přecitlivělé, nesamostatné, vyžadující péči, nebo jako nevyrovnané. Mírná nekázeň, problémy s výchovou i rozvíjející se materialismus v souvislosti s odlišnými přístupy rodičů z výzkumu taktéž vplynuly. Zajímavý je případ jedné respondentky, která uvedla rozvoj nemoci otolaryngologického charakteru, ale zde není prokazatelná souvislost, každopádně už v teorii jsme nastínili, že symptomy psychické se často překlenují i do somatických problémů.

Můžeme říct, že všechny respondentky, až na jednu, která uvedla jen problémy s uvolněnou výchovou z důvodu odlišných přístupů, zaznamenaly opravdu vysoký počet reakcí dítěte, která mají různá specifika, závažnost i důvody projevů. Jen někteří respondenti si znaků a reakcí všimají, ale v zásadě je příliš neřeší, nebo je považují za běžné.

- DVO3: Jak probíhá komunikace a udržování vzájemných vztahů?

Velmi důležité s odkazem na teorii bylo ve výzkumu zjistit, jak na rozvod bylo dítě připraveno informačně, přičemž zde od odborníků, kteří se k tématu také vyjádřili, vyvstala i řada doporučení a je taktéž jasné z většiny výpovědí, že dítě situaci rozvodu citelně vnímá neohledně na věk. Z výzkumu ale navzdory tomu vyplývá, že rodiče o rozvodu neinformují a nechají spoustu zásadních věcí vylítnout ze situace, anebo si tuto informaci dítě potvrdí samo svojí zvědavostí či angažovaností jiných osob. Rodiče taktéž uvádí, že mají problém roli informanta vzít na sebe, a také zdůvodňují přesvědčení, že jejich dítě bylo velmi malé na takovou velkou zprávu. V zásadě se v mnoha případech drží toho spíše o rozvodu neříct, než aby dítě ihned informovali. U starších dětí můžeme pozorovat, že ten rodič, který o rozvod žádal, o něm také řekl dítěti i druhému rodiči zároveň. Odborníci však mají spíš za to, že by rodiče měli být konfrontováni s informací mezi sebou a až potom to probrat s dítětem. Rodiče si v některých případech důležitost oznámení o rozvodu však uvědomují. Další respondenti neposkytli k tomuto jasnou výpověď.

U starších dětí, zejména ve věku 17 let, můžeme také spatřit, že svoje pocity a trápení s rodičem nesdílí a drží je v sobě. Tento fakt nedostatečné komunikace v souvislosti s potřebnou oporou nepochybně ovlivňuje i následné prožívání a proces vyrovnávání se.

Stěžejní otázkou bylo také popsat, zda se v souvislosti s rozvodem vyskytují konflikty a popřípadě zda jich je přítomno i samotné nezletilé dítě. Vyhrocené neshody ve vztahu mezi rozvádějícími se manželi vyloženě proběhly v různých formách v drtivé většině případů uvedených ve výzkumu. V případě jedné respondentky se však jednalo spíše o hádky s novým partnerem kvůli dítěti, přičemž se v těchto sporech starší dítě velmi angažovalo a bylo i jejich příčinou. Přímá angažovanost dítěte ve sporu byla pouze tak pouze v jednom případě. Ve dvou případech byly nezletilé děti svědky hádek či utrpení jednoho rodiče. Můžeme také upozorovat, že při starších dětech bylo znát, že se rodiče a celkově dospělí v okolí příliš nekontrolují. U mladších dětí mají rodiče spíše naopak zájem dítě od konfliktů případně distancovat. Taktéž zde můžeme uvést, že hádky a neshody rodičů byly v období před rozvodem a celým právním řešením více přítomny než po samotném právním rozvodu, kde se situace ve všech případech, které byly uvedeny, až na jednu respondentku normalizovala. Důležité je upozornit, že komplikace s tím, kde dítě zůstane a kdo o něj bude pečovat, se nevyskytly ani v jednom případě, rodiče se dohodli a dítě tímto zatěžováno nebylo. Vyloženě problémy v komunikaci či nevraživost jednoho z partnerů vůči druhému byla zaznamenána ve dvou případech. Zbytek s výjimkou občasné neshody uvádí spíše dobrou komunikaci a domluvu. Chci zde také doplnit, že jsem si všimla toho, že rozvody neprobíhaly ze začátku úplně jednoduše, jelikož jeden z manželů s rozvodem nesouhlasil.

Rozvedení rodiče svými rozhovory poskytli mnoho zajímavých informací i o tom, jak byly nastaveny vzájemné kontakty. Ve dvou případech respondentky uvedly pravidelný kontakt s otcem jejich dětí, syn jedné z respondentek si zase kontakt určuje nepravidelně sám, podle potřeby. Respondentka Jitka (Ch;5 a D;8) naopak nesouhlasí do budoucna s tím, že by měl proběhnout kontakt mezi druhým rodičem a dětmi. V případě dcery Simony (D; 17) není žádný zájem o kontakt ze strany otce a v posledním případě jde zase o kontakt pouze prostřednictvím textových zpráv. Z toho můžeme soudit, že až na pár výjimek je zájem rodičů o udržení kontaktu přítomen, ale objevují se zde i snahy o přerušování kontaktu ze strany rodiče, který odešel, ale i ze strany rodiče, který kontakt druhému rodiči zamezuje. Už dříve jsme si uvedli, že udržování dobrých vztahů mezi rodiči navzájem a nepřerušování rodičovství pro děti má zásadní úlohu v celém procesu, jak se mají děti s rozvodem vyrovnat. Z výzkumu dokonce vyplynulo, že to, jak se rodiče s problémem rozvodu vypořádávají a jak se navzájem vyrovnávají, má obrovský dopad na dítě, protože je to způsob, kterým se i dítě samotné naučí, jak lze problémy řešit a jak přijímat další rány a odolávat jiným nesnázím v životě.

- DVO4: Jaká je role širšího okolí a odborné spolupráce?

Velkým významem nejen odborníků, ale i širšího okolí jsme se podrobně zabývali v teoretické části a její právoplatné obsažení je nutné i v praktické části, protože to, jak moc je přítomna tato stránka pomoci v životech nejen dětí, ale i rodičů, nám dává přehled i o tom, jak silný, nebo naopak slabý vliv má a jak celou situaci resocializace značně ovlivňuje různými směry. V první části otázky je zmíněno širší okolí dítěte i rodiče. Ukázalo se, že míra angažovanosti je zde opravdu vysoká, a všichni respondenti s výjimkou jednoho dokázali vypovědět, jak důležité postavení v průběhu rozvodu a po rozvodu širší okolí mělo v životě nejen jejich, ale i nezletilých dětí. Nejčastěji jsme mohli spatřit angažovanost prarodičů ze strany respondenta, v jehož péči dítě zůstalo. Šlo o pomoc s ubytováním, psychickou podporou a hlídáním. Můžeme zde zmínit i velkou úlohu přátel a sourozenců nejen rozvádějících se, ale i dětí, které si pomáhaly v těžké životní situaci a byly si oporou. S velkým překvapením bylo zjištěno v tomto výzkumu, že prarodiče na svá vnoučata z důvodu rozvodu dokáží zanevřít, jako tomu bylo v případě dítěte Simony (D; 17), anebo dokonce Jany (D;5), která uvedla, že ona i její dítě bylo doslova ohroženo chováním prarodičů ze strany manžela, kteří znesnadňovali jejich soužití.

V druhé části otázky jsem zjišťovala, zda v případě respondentů vstoupil do procesu i nějaký profesionál, který se při rozvodu nebo v souvislosti s ním angažoval. Určitě zajímavým příspěvkem sledávám zejména roli pedagoga, která se ve výpovědi objevila v souvislosti s respondentkou Simonou (D; 17), pro jejíž dítě byla vnímavá učitelka velkou oporou, a podílela se na stabilizaci situace velmi významným dílem. Jedna respondentka přispěla, že návštěva u psychologa prospěla hlavně jí a také dítěti, kvůli kterému se rozhodla zajít na další sezení. Mnoho respondentů se však vyjádřilo v souvislosti s odbornou pomocí spíše negativně a nepovažovali za nutné v jejich případě někoho oslovovat. Respondentka Jitka (Ch;5 a D;8) nad tím ale začala z důvodu našeho rozhovoru přemýšlet. Nejvíce se participanti shodovali na úloze právníků, kteří jim radili ve finanční situaci, zde byl však od mediátora zjištěn faktor, že mnoho právníků má roli v prodlužování soudních sporů skrz finance. Hrozba tkví v zásadě v tom, že spory mohou být prodlužováním starostí a dohadů, které ovlivňují všechny zúčastněné. Ještě bych dodala, že v jednom případě byla vyhledána pomoc pro dítě u psychiatra z důvodů problematického chování a v tomto případě se angažoval i OSPOD a policie.

ZÁVĚR

Diplomová práce tak objasňuje blíže téma resocializace dítěte v souvislosti s rozvodem rodičů. V práci byl kladen důraz především na seznámení se s partikulárními tématy ve vztahu k rozvodu. Mimo jiné zde byl zakomponován i důležitý přehled poznatků týkající se problematiky dítěte při rozvodu se zaměřením na jeho složitou pozici, kterou mnohdy v celé situaci zastupuje a taktéž ji i citelně prožívá. Zároveň jsem zde představila i pojem resocializace, který bývá jen velmi málo spojován v souvislosti s rozvodem, a cílem práce bylo taktéž v tomto kontextu jej blíže specifikovat. V práci jsem se zabývala i rolí odborné intervence a určitě jsem toho názoru pamatovat i na využití těchto zdrojů odborné pomoci. Ve většině jsou to právě odborníci, kteří pomáhají velmi významně při rozvodu a doslova představují hlas dítěte, který nemusí být vždy slyšet.

Práce popisuje rizika, se kterými se v souvislosti s dítětem v rozvodu můžeme setkat, ale i určitá východiska a metody, které podněcují žádanou resocializaci. Musím taktéž dodat, že mnoho doporučení a metod na základě zkušeností rodičů i odborníků z výzkumu vychází z mnoha až bazálních věcí, které jsou přitom tolik důležité. Většina z nich dokonce je spíše na úrovni prevence, která ve své podstatě minimalizuje nežádoucí následky rozvodu. V závěru lze také zdůraznit, že minimalizace sporů se ukazuje současně i jako minimalizace rizika a usnadňuje průběh celého procesu, a to v pozitivním ohledu velmi posiluje celý proces resocializace dítěte. Zajímavá myšlenka, která vyvstala, je také, že dítě má možnost situaci bez větších problémů zvládnout, pokud i rozvádějící se manžel a manželka dokáží pochopit svoji roli rodiče a budou se dítěti a jeho pocitům věnovat, i když situace, ve které se ocitají všichni účastníci, bude nelehká a bude před ně stavět nové výzvy i překážky. Velmi pozitivní je fakt, že stále až na výjimky v tomto procesu velmi dobře funguje širší rodina, a to především prarodiče dětí, kteří poskytují žádanou oporu.

Myslím si, že obecně snaha přizpůsobit se něčemu novému je pro mnoho z nás mnohdy výzvou, ale i stresující situací. Zvláště když je ta změna neplánovaná, zasahuje do vztahu a je vnímána velmi rozporuplně. Rozvod se ale taky tak může stát výzvou jak probudit rodičovství s ohledem na to, že každé dítě potřebuje jistotu a konfliktní situace rozvodu je pro dítě rána, se kterou si neví rady, proto rodiče, ač mnohdy ne cíleně, mohou vytvářet pro dítě prostředí, které by se slovníkem dnešních adolescentů dalo označit jako toxické. V tom, jak bude dítě ovlivněno celým rozvodem, jak proběhne resocializace a jak rozvod bude vnímat, hraje velkou úlohu nejbližší okolí dítěte a jeho rozpadající se rodina.

Co se týče dále výzkumu, tak jsem ráda, že pro některé jedince nebyl rozhovor o jejich rozvodu otevřenou ranou, ale i jistá forma zpovědi a vypovídání se. Jedna respondentka mi sdělila, že takto komplexně o rozvodu s nikým nemluvila a vzhledem k tomu, že se odehrál nedávno, neměla ještě tu možnost vše pro sebe zrekapitulovat. Respondentky také vypověděly, jak se cítily jejich děti a co prožívaly. Výsledky v zásadě neaspírují vzhledem k provedení k zobecnění, ale lze předpokládat, že k podobným událostem dochází i jinde. V tom mne podpořil a ujistil soubor respondentů z oblasti odborné působnosti, kteří mají vhlad do situace velmi široký, a lze předpokládat, že tento vzorek dětí a rodičů, kteří si neví rady při rozvodu, není zanedbatelný. Lze však zcela jistě soudit, že resocializací si prochází každé dítě, které projde rozvodem, a s tímto životním zásahem a s jeho následky je nutno se vypořádat. V otázkách dopadu rozvodu na děti a jejich projevech a způsobech předcházení negativního prožívání, lze jen těžko určit konkrétní zásady pomoci, avšak lze říci, že z této práce vyvstalo několik preventivních těžišť, které mohou významně napomoci a jsou zcela jistě dobrým informačním základem.

Osobně jsem s výběrem tématu spokojená. Navzdory tomu se ale v průběhu bádání ukázalo, o jak složité téma se jedná. Doufám, že nejen mně přinesly nabyté a výzkumem zjištěné poznatky velký vhlad do toho, co je to resocializace dítěte v kontextu rozvodu a jaká konkrétní specifika tohoto pojmu s tím v tomto ohledu souvisí. Domnívám se, že práce by zcela jistě mohla být alespoň okrajovým přínosem pro rodiče, kteří se rozvádějí, a výlučně ji mohou podrobit analýze i odborníci a další studenti, kteří jsou ochotni nad tématem diskutovat a rozvíjet jej. V průběhu celého bádání a výzkumu totiž vyvstaly nové otázky, které si jistě zaslouží svoji pozornost a je na místě je zde k samotnému závěru předložit. Zcela jistě by bylo zajímavé popsat, jak celou situaci resocializace prochází dítě s handicapem, zejména duševního charakteru, a také jeho rodiče. V souvislosti s realizovaným výzkumem musím také dodat, že by bylo přínosné získat i výzkumný soubor otců, u kterých zůstaly děti v péči, anebo do výzkumu zakomponovat obě rozvedené strany. Další výzkumná cesta by mohla vést k tomu, jak probíhá adaptace a resocializace v kontextu dětí ve střídané péči po rozvodu.

Určitě existuje velmi mnoho neprobádaných oblastí, kde rozvod jako vir může rodinu i dítě napadnout a měnit celou situaci. V zásadě se domnívám, že není nutně podstatné nechat situaci rozvodu pro děti uzavřít a tvářit se, že se jich netýká, ale určitě důležité je právě v tomto krizovém období naopak zesílit vnímavost rodičů ke svým dětem. Zároveň

můžu říci, že rozvod nemusí být v mnoha případech pro dítě životní břímě v současnosti ani v budoucnosti, a pokud ano, tak nemusí být minimálně tak těžké, že by se nedalo unést.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Tištěné zdroje:

AMATO, P. R. Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of marriage and the family*. 1993, (55)3 s. 23-38. ISSN 0022-2445

BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.

BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit cítění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-843-2.

CIMRMANNOVÁ, Tereza. *Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2205-7.

COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. V Praze: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

HOLÁ, Lenka. *Mediace: způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0467-6.

JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

KARR-MORSE, Robin a Meredith S. WILEY. *Zraněné dětství: vliv dětského traumatu na onemocnění v dospělosti*. Praha: Triton, 2013. ISBN 978-80-7387-642-5.

KNETLOVÁ, Zlata. *Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě*. České Budějovice: Krizové centrum pro děti a rodinu, 2017. ISBN 978-80-904854-6-4.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-568-4.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Praxe dětského psychologického poradenství: celostátní vysokoškolská příručka pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 77-01-8 Psychologie a skupiny oborů Učitelství*. Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-04-24526-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. Psychologická literatura. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-504-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3.

MATOUŠEK, Oldřich, ed. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1242-3.

MÁROVÁ, Zdeňka, Senta RADVANOVÁ a Zdeněk MATĚJČEK. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. Knihy pro rodiče (SPN).

NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.

PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.

PLAŇAVA, Ivo. *Jak se nerozvádět*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1994. ISBN 8071691291.

- PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.
- POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Praha: Grada, 2009. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-2046-3.
- PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4748-4.
- SCHMIDOVÁ, Kateřina. Rozvody a rozchody rodičů a dětí. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. s. 35-57. ISBN 978-80-904920-0-4.
- SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.
- ŠKOVIERA, Albín. *Resocializační pedagogika - kontexty a trendy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2018. ISBN 978-80-7560-139-1.
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.
- ŠVARŇÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4.
- VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence: [krize v životě člověka: formy krizové pomoci a služeb]*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.
- WARSHAK, Richard Ades. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996. Rádci pro život (Portál). ISBN 80-7178-089-8.
- WARSHAK, Richard Ades. *Rozvodové jedy*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-439-X.

Elektronické zdroje:

CENTRUM MILÍSEK. *Průvodce klidným rozvodem*. Projekt: „Dítě mezi dvěma světy“. 2020 [cit. 5. 12. 2020]. Dostupné z: <http://www.centrummilisek.cz/wp-content/uploads/2020/04/Bro%C5%BEura-Jak-na-klidn%C3%BD-rozvod-bez-negativn%C3%ADho-dopadu-na-d%C4%9Bti.pdf>

ČSÚ, 2019. *Statistická ročenka České republiky 2020* [online]. ČSÚ, zveřejněno dne: 30. 11. 2020 [cit. 1. 12.2020]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/4-obyvateľstvo-1wi8z68bpg>

MARCIN, Ashley. 10 Effects of Divorce on Children — and Helping Them Cope. *Healthline: Medical information and health advice you can trust*. [online]. 2005 [cit. 11. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.healthline.com/health/parenting/effects-of-divorce-on-children#regression>

PAVLÁT, Josef, 2012a. Děti po rozvodu svých rodičů [online]. *Československá psychologie*. 56 (3). 221-231. Dostupné z Digitální knihovny Akademie věd ČR: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:16d91c90-4ca0-4d3e-be25-a228a87f107e?article=uuid:59e0d624-4c29-411b-97d1-6b6b9e60659e>

PICKHARDT, Carl, 2011. The impact of Divorce on Young Children and Adolescents. In: *Psychology Today* [online]. New York: Sussex Directories, 19. 12. [cit. 9. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/surviving-your-childs-adolescence/201112/the-impact-divorce-young-children-and-adolescents>

SDÍLENÉ RODIČOVSTVÍ. *Sdílené rodičovství* [online]. 2020 [cit. 2. 12. 2020]. Dostupné z: <https://sdilenerodicovstvi.cz/>

SERVIS VZTAHŮ. *Jak se děti vyrovnávají s rozvodem rodičů* [online]. 2020 [cit. 2. 11. 2020] Dostupné z: <https://servisvztahu.cz/vztahosfera/clanky-z-nasi-dilny/jak-se-deti-vyrovnávají-s-rozvodem-rodicu/>

ŠANCEDĚTEM. Rodinná mediace jako pomoc při rozvodu. In: Youtube [online]. 01. 11. 2013 [cit. 25. 11. 2020]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=OWEKLy9A4TU&feature=youtu.be&ab_channel=%C5%A0anceD%C4%9Btem.

TRAMPOTOVÁ, Olga. Dítě jako zbraň. Táta je lump. Proč to matky po rozvodu říkají, proč na to děti přistupují a kam to vede? *Psychologie.cz* [online]. [cit. 25. 11. 2020]. Dostupné z: <https://psychologie.cz/dite-jako-zbran/>

VANÍČKOVÁ, Eva. Stres dítěte v rozvodové a porozvodové situaci. Růžová linka. *Spravedlnost dětem* [online]. [cit. 23. 11. 2020]. Dostupné z: <https://iustin.cz/art.asp?art=21>

WILLIAMS-OWENS, Wanda M. *The Behavioral Effects Divorce Can Have on Children* [online]. The Graduate Center, City University of New York, 2017 [cit. 3. 9. 2020]. Dostupné z: https://academicworks.cuny.edu/gc_etds/2314/

PŘÍLOHY

- Příloha A – Příklad základní struktury rozhovoru s rozvedeným rodičem

Úvodní:

Mohl/a byste na úvod krátce sdělit, po jaké době došlo k rozvodu? / Kolik let vaše manželství trvalo?

Mohl/a byste mi krátce popsat, jak probíhal rozvod (hádky, domluva, neshody, vydírání, apod.)?

Jak dlouho rozvod trval (podání - konečný výsledek)? Jaké bylo toto období pro rozvádějící se rodiče a jejich rodinu?

Kolik máte dětí z manželství, které skončilo rozvodem? Jakého je/jsou pohlaví?

Kolik bylo dětem/dítěti při rozvodu?

Měl/a jste po rozvodu partnera/partnerku nebo váš bývalý protějšek (kdy: v průběhu rozvodu, před rozvodem, do 1 roku po, později, reakce dítěte na partnera)?

Hlavní:

Jak se o rozvodu dítě dozvědělo? Jak jste sdělil/a svým dětem, že se budete rozvádět (způsob, kdo sdělil, jak reagovalo dítě)?

Svěřoval/a jste se dítěti se svými pocity? Probírala jste s ním situaci?

Když na to období zavzpomínáte, mělo někdy dítě nějaké tendence rozvod zvrátit?

Probírali jste s dítětem situaci a jeho pocity?

Jak dítě reagovalo na odchod jednoho z rodičů?

Zpozorovala jste projevy změn v chování dítěte (k ostatním, k svojí osobě, možné spojení s rozvodem)?

Došlo u vás v rodině k nějakým zásadním změnám (během rozvodu, po něm)?

Domníváte se, že se situace po rozvodu nebo během jeho řešení nějak změnila (chování, práce, bydlení, kontakt s rodičem, nový partner, škola, ekonomická situace, čas s dítětem, nároky, vztahy, apod.)? Jak to dítě vnímalo? Jak reagovalo?

Co širší rodina sehrála nějakou úlohu před rozvodem, po něm, nebo během něj?

Využil/a jste Vy či dítě v průběhu rozvodu nějakou zásadní pomoc nebo radu a jakou (kamaráda, příbuzní, odborná pomoc)?

Působil nějaký profesionál (psycholog, pedagog, sociální pracovník atd.) nebo někdo jiný v rodině v souvislosti s rozvodem nebo krátce po něm?

Myslíte si, že je na něco na základě vaší zkušenosti třeba dávat pozor při rozvodu, ve kterém je dítě? Co byste nyní udělal/a jinak?

Jak podle vašeho názoru zvládlo dítě rozvod?

Ukončovací:

Je něco, na co jsme během rozhovoru zapomněli a chtěl/a byste to zmínit?

Co jste si uvědomil/a během rozhovoru?

Chtěl/a byste se na závěr na něco zeptat?

- Příloha B – Příklad základní struktury rozhovoru s odborníkem

Úvodní:

Mohl/a byste na úvod ve zkratce sdělit, jaké je vaše zaměření, délka, praxe a náplň práce?

Mohl/a byste sdělit, jaké jsou Vaše zkušenosti z praxe s případy týkající se rozvodu, které dostáváte na starost?

Hlavní:

V čem spatřujete největší problém?

Jak probíhá spolupráce odborníků s rodiči/dětmi konfrontovanými rozvodem a mezi rodiči a dětmi navzájem (sdělení o rozvodu, nastavení vztahů, apod.)?

Na co je třeba dávat při resocializaci dítěte v kontextu rozvodu rodičů pozor?

Jaké jsou reakce dětí na rozvod?

Je něco, co byste doporučil/a rozvádějícím se?

Ukončovací:

Existuje nějaká poznámka popřípadě oblast, co byste chtěl/a ještě zdůraznit?